

Cilt VII

Nisan 1930

Sayı III

DARÜLFÜNUN
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

Felsefe, İctimaiyat, Tarih, Coğrafya, Edebiyat.

İki ayda bir neşrolünür

BU SAYIDA:

MAKALELER .

İzmir civarının bünyesine ait tetkikler E. Chaput ve İbrahim Hakkı	Sahife 161-183
Kır evlerinin coğrafyası; A. Macit	184-227

COĞRAFİ NOTLAR.

XIX ve XX inci asırlarda kıt'alar arasında muhaceret A. Macit	228-232
---	---------

BİBLİOGRAFYA.

Géographie Universelle külliyyatı: Orta ve Cenubi Amerika; A. M.	233-237
---	---------

COĞRAFİ HAREKETLER.

Asyanın tarihten evvelki coğrafyasına ait malumat, A. M.	238-240
---	---------

İstanbul — Şehzadebaşı
Evkaf Matbaası
1930

KIR MESKENİNİN COĞRAFYASI

Lorraine'nin toplu meskenleriyle Brötanyanın dağınık meskenleri arasında, ekonomiciler, coğrafyacilar tarafından uzun zamandan beri müşahede edilmekte olan tazada vukuf peyda etmek için Fransayı Garptan Şarka katetmek kâfidir. Dağınık meskenli memleketlerde, evleri, ivicacı bir patika nihayetinde kaybulmuş gibi birbirlerinden kâh ağaç perdelerile ayrılmış bir halde ve kah ta "hameaux", tabir olunan ve bir dereceye kadar açık ve gevşek (lâches) küçük zümreler halinde birbirlerine yaklaşmış bir vaziyette görürüz. Toplu meskenler diyarında ise, evler, bilakis "ictimai nebatların kolonileri", [1] gibi az veya çok nisbette sıkışık ve meskenden hali vasi tarlaların birbirinden ayırdığı zümreler ve köyler (villages) halindedir. Peyizajını (paysage) doğrudan doğruya müşahede edemesek bile, büyük nisbetteki topoğrafya haritalarının manzarası Garbî Avrupadan Aksayışarka kadar uzun mesafelerin bir birinden ayırdığı ve medeniyet cihetinden dahi yekdiğerinden pek farklı memleketlerde de aynı tezanın mevcudiyetini sezmemize müsaittir.

Bu tahalüfün umumiyeti, halile, zihni bu ihtilâfın sebeplerini aramaga sevkeder. Bu arama ise kendini mahallî ve mahdud bir mesele şeklinde göstermez; bu soruşturma, coğrafi izahın, bir kısmı beşeriyetin pek uzak olan mazisine kadar ulaşan ve diğeri ise gözlerimizin önünde el'an doğmakta bulunan vakıalar mudiliyeti arasında yolalmalğa mecbur olduğu vasi bir ufuk, bir saha açar ve tabii, ictimai, demografi, zürai şartlar gibi mütenevvi etütlerden de yardım talep eder ve beşerî yerleşmelerin tarihini de karıştırır. Bundan başka bu arama, meskene, mezru toprağa çiftçinin hayatını bağlayan bağların nasıl hasıl olduğunu, bilmek demek olduğundan yaşama tarzı ilminin en orijinal çehrelerinden birini teşkil eder. Mülğa bir mazının ihyasile kifayet etmez; bugünkü cemiyetlerin doğrudan doğruya canlı temayüllerine dalar; meskenin bazı orijinalliği, ictimai bazı mizaçların ve bazı maddî medeniyetlerin orijinalligini meydana vurur.

Hindın kapalı, kendi üstüne toplanmış, sıkıca santralize ve müsterek hayat ve mesai an'anelerine sadık kadim köyünü (village) Büyük Göller nahiyesinin, ictimai merkezlerini el'an bulamamış olan münferit

[1] Vidal de la Blache. Principes de géographie humaine, Paris, librairie Armand Colin, 1922. sahifa 182.

çiftlikler gubarından müteşekkil genç Amerika (Township) ten ayıran farklar ne derindir.

Daha pek az tanınmış ve kaosu bir çok malzeme ile mesdud bu derece vasi bir saha üzerinde bir synthése kurmak pek mütecasirane bir hareket ad olunabilir. Hakikatte niyetimiz sadece ihsarî bir tasnif tecrübesi yapmak ve münakaşaya mevzu hazırlamaktır.

I — Vakıalar. Topluluk ve dağınıklık (toplu mesken, dağınık mesken memleketleri).

1 — Toplu mesken memleketleri. — Toplu meskenin coğrafi tevziinin bir taslağı resmedilebilir ise, evvelâ bir izah badehu bir tasnif tecrübesi için bir temel, bir esas bulmak imkânı kéndisini gösterebilir. Köy nahiyeleri, ekseriya, Avrupanın ziraat topraklarının en eski ve en iyilerini ihtiva eden Garp, Merkez ve Şark ovalarına tekabül eder. Mamafi bu nahiyenin bazan da ormanlar ve dağlar nahiyesine tekabül ettiği görülmüştür.

Garbî Avrupa. — Fransada köyler sahası (Vilage toplu meskenin meydana getirdiği tecemmüattır) hemen bütün Şimal ve Şark kırlarına yayılır (Artois, Picardie, Cambrésis, Champagne, Lorraine, Franche-Comté, Alsace, Île de France, Beauce); haritalar bize, adeta bomboş, bembeyaz sahalar ortasında büyük ev demetleri (köyler) gösterir. Garb bize Manche departmanında meskûn 18930 mahal irae ettiği halde Champagneyada bilakis Marne departmanında, Manche departmanının nüfusundan sadece yüzde 14 nisbetinde az olan ahali için, 1580 mahali meskun mevcuttur. Belçikada topluluk, bütün Belçikada Hainaut, Hesbaye, Condroz, Luxembourg. Ardenne Tournai, Leuze, Soignies, Nivelles, Bruxelles, Malines, Louvain, Tongres, Leo, Maeseyck, den (1) geçen bir hattın cenubunda Cenupta hakimdir. Felemenkte bu hal Luxembourg'un limonlu topraklarında, Drent landları aralıklarında ve bazı sahil polderlerinde derin izler halinde görünür. Nihayet Britanya adalarında bu topluluk pek nadiren ve o da mahallî bir halde meselâ Yorkshire ovalarında ve Wolds ve Downs (2) ların kilsî tepelerinin eteklerinde nazarı dikkati celbeder; bu kırlar topluluğu serpintisi, Britanya kırlarında vasfı esasî olan dağınıklık ortasında pek bariz lekeler meydana getirirler.

Orta Avrupa. — Alman alimlerinin tükenmez bir sabırla tavsif ve

[1] M. A. Lefèvre, L'habitat rural en Belgique. Etude de Géographie humaine, Liège, H Vaillant-Carmanne, 1925. sahifa 14-27.

[2] 1: 63000 Mikyasındaki haritanın Ripon, Pickering, Scarborough, Great-Driffeld, Beverley, Devizes, Salisbury paftalarına bak.

tasvir ettikleri şekil tenevvülerine rağmen Weserin Şarkında Şimalî Almanya ovaları boyunca ve Danimarka yarımada ve takımadalarında, İsveç Cenubunda, Bohemyada ve masifi çevresinde meskenin esas tipini toplu köyler temsil ederler. (1) Toplu meskene, dağınıgına karışık bir halde bütün Cenubî Almanyada meselâ Neckar, Souab Albi (2) diyarlarında Baviyerada (3) tesadüf ederiz. İsviçrede Schaffhause (4) kantonu ve Jura'nın en büyük kısmı hemen hemen hiç arahkları olmayan köyler sahasını teşkil ederler. Fakat kırlar meskeninin tecemmüü, hiç bir yerde, Macar ovasındaki tecemmü derecesini bulamaz; bu ovada birbirlerinden 30 ilâ 50 kilometre mesafede bulunan büyük köyler tarla ve bozkırlar okyanosunda kaybolmuş adalar gibi görünürler, ve bu büyük köyler bazen 10 ilâ 20 bin nüfusu da ihtiva ederler; mütemadiyen hayvanatın dolaştığı geniş ve tozlu sokaklarile bu köyler, evleri adeta birer çiftlik olan büyük şehirlere benzerler. (5)

Cenubî Avrupa.— Cenuba inmek üzere Fransanın merkezini terk ettiğimiz zaman, Akdeniz kıyılarına yaklaştıkça topluluğun yavaş yavaş faik bir hal aldığı görürüz; Bu topluluk Valence(6) ovasında daha umumî değildir, fakat Katalonya, Ampurdan, Aşağı Languedoc da (7) umumîleşir; Biterrois'da köylerin bir çoğunun nüfusu 700 arasında temevvüc eder ve 24 nahiye de 1000'i geçer. İspanya Galicin'de 2 124 200 ahaliden 1 806 440'i köylerde (village) yaşar ve Orense vilayetinde ise dağınık şekillerde yaşayan ahalinin mikdarı % 4 ü ancak bulur. (8) Provence'nin bir çok mıntakalarında, varılması zor yükseklikler üzerine tırmanmış, tünemiş olan köylerin ekseriya paradokslu vaziyeti o havalideki ahalinin tecemmüüne pitoresk bir hal bahşetmiştir. Pô havzasına girmek için Akdenizden uzaklaşıldığı zaman, toplu, dağınık

(1) A. Meitzen, Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, der Römer, der Finnen und der Slaven, Berlin, 1895, t. I. — M. Mayr, die Siedelungen des bayerischen Anteils am Böhmerwald (Forsch. zu der Landes und Volkskunde, XIX, 1912.)

(2) R. Gradmann, Das ländliche Siedelungswesen des Königreichs Württembergs (Forsch. zu der Landes und Volkskunde, XXI, 1913). R. Gradmann, Petermanns Mitt; LVI, 1910, I, 183-186 ve 246-250 sahıfalarına bak.

(3) A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 429-431.

(4) W. Wirth, zur Anthropogéographie der Stadt und Landschaft Schaffhausen, Zurich, Lecman, 1918-in. 8 sahifa 146.

(5) L. de Lagger, La plaine hongroise (Annales de Géographie, X, 1901. Sahifa 439-444).

(6) D. Faucher, La plaine de Valance (Annales de Géographie, XXIII-XXIV, 1914, sahifa 127-151.)

(7) Max. Sorre, La répartition des populations dans le Bas-Languedoc (Bull. Soc. languedocienne de Geographie, 1906 sahifa 97).

(8) Dantin Cereceda, Distribucion Geographica de la Poblacion en Galicia, Madrid, 1925-in 8, sahifa-40. 1: 800,000 mikyasındaki harita.

iki tip meskenin birbirine karıştığı müşahede olunur : ıska gören mûmbit ovalarda dağınık çiftlikler daha çoktur. Köylerin ise, daha ziyade Oglio ile Adda arasında Bergame yüksek ovasına, Ripaire Doire ile Tessin arasında Alpler kenarına, Adda ile Oglio arasında Lombardiya ovasına, Verone yüksek ovasına, Mencio ile Adige arasındaki havaliye, Frioula (1) tercihen yerleştiklerini görürüz. Pô havzasında, insan, buralarda evvelce daha münteşir olan köy şeklinin (topluluğun) gitgide dağınık şekle arazi terketmekte olduğu intibai altında kalır. Fakat toplu meskenin en garip ve acip haline Cenubî İtalyada ve Sicilyada musadif oluruz. Köylüler buralarda adeta hakikî şehirler diyebileceğimiz ve bazen Apulyada, Andria, Bitonto, Corata, Canosada ve Sicilyada Caltanissetta, Caltagirone da olduğu gibi ahalisi on bini geçen *borghi* lerde toplanmıştır. Bu *borghi*'ler boş kırlar ortasında içlerinde hayat kaynayan büyük kır toplanmalarıdır. (2) Tarlalara gidebilmek için ziraat ameliyesi bazen 20 ilâ 30 kilometroluk bir yer katetmek mecburiyetinde kalır; ekseriya bu ameleler bir hafta evlerinden uzakta kalmak ve yalnız pazarları *borghi*'ye dönmek zaruretinde dirler; bu *borghi*'ler çiftçi ameleği çalıştığı topraktan uzakta oturtan paradokslu mesken kümeleri teşkil ederler.

Balkanlar yarım adasında, Şarkta, Vasatta ve Cenupta vasi sahalarda toplu mesken tipine mensupturlar. Evler Şarkî ve Cenubî Sırbistanda ve Arnavutluğun Cenubunda köyler halinde kümelenmişlerdir. Bu kabîl köylerde meskenler birbirine mülâsık ve bazen da dar ve dolambaçlı sokaklar boyunca, şehirlerdeki evler derecesinde sıkışıktırlar. (3) Peloponezde münferit evler pek nadirdir: sadece yollar üzerindeki bazı dükkan ve mağazalar ile ârizalı hâliliklerde manastırlar müferit olarak yaşarlar. (4)

Şarkî Avrupa.— Rusyada kır ahalisinin tecemmüü, Şimali-Şarkîden Cenubu-Şarkîye yani kara topraklara doğru ilerlendikçe mütebariz bir vasıf almağa başlar. Şüphesiz bütün bu Rus köyleri ne manzara ve ne de cesamet itibarıyla birbirlerine benzerler. “Kireçle badana edilmiş evleri ve evler arasındaki bahçecikleri ile Küçük Ruslar köyü ile bir-

(1) A. Lorenzi, Studi sui tipi antropogeografici della Pianura Padana (Riv. G. Italiana XXI, 1914, sahifa 199.) Şunlara da bakınız: Bénévent, Recueil Travaux Institut G. Alpine, 1916, sahifa 189-237. — O. Marinelli, Atlante dei tipi géografici, desunti dai rilievi al 25,000 e al 50,000 dell' Istituto Géographico militare, Firenze, 1922 (bilhassa 63, 64, 70 ve 71 numaralı paftaları tetkik ediniz).

(2) Th. Fischer, Ansiedlung und Anbau in Apulien (Mittelmerbilder, 1906, sahifa 204-215).

(3) I. Cvijic, La péninsule balkanique. Géographie humaine, Paris, Librairie Armand Colin, 1918 (chap. XVI), — P. Vujevic, Siedlungen der serbischen Lander (Géog. zeitscher; XII, 1906, sahifa 507-519).

(4) A. Philippson, Der Peloponnesos, 1892.

birine yakın ahşap evli ve umumiyetle bir sıraya dizilmiş ağaçsız Büyük Ruslar köyü arasında,, tabiî mühim farklar vardır. Fakat ufak ve ya büyük tecemmü, toplanmış Minsk, Smolensk, Moscou, Vitka ve Permi birbirine raptedecek olan hattın Cenubunda kalan bütün Rus diyârında umumî kaidedir; bu şekil sadece kara topraklar ovalarında ve stepelerde değil Moskovanın Tver'in, Jaroslav'in, Novgrod'ın (1) ormanlık departimanlarında da müşahede olunur.

Şark. — Şarkın hemen bütün ziraî büyük cemaatları köy şeklinde olan bir toplanma ile temayüzederler. Bir kaç nahiye müstesna olmak üzere, Hindistan, bir köyler manzumesidir denilebilir, köy ictimai hücreyi temsil eder. Bir tümsek üzerine toplanmış olan evler grubu ekseriya çamurdan bir duvar ile muhattır. İçeriye dolambaçlı patikalarla girilir; haricte, akşamları köy sürüsünün toplandığı açık bir saha uzanır. Surun içine, müşterek hayatın sarnıç, kuyu, mabet ve saire gibi esas uzuvları toplanmıştır. Köyün civarını ağaç demetleri gölgelendirir. Bu gölgelik, sıcak esnasında, sürü için bir melce, çocuklar için bir oyun yeri, ecnebiler için de bir istirahat mahallidir. (2) Tarlalarının ortasında ve koruluğunun arkasında her köy böylece kendi kendine yetişen, kendi yağ ile kavrulan kapalı küçük bir âlem teşkil eder. Java köylüleri dahi pirinçliklerinin yakınında küçük bir bahçe ile çevrilmiş evlerden müteşekkil yem yeşil köylerde toplu bir halde yaşarlar. Tonkin köyü “kerpiçten evleri, sebze bahçecikleri, havuzları, bataklık suları, kendisine melce veya müdafaagâh teşkil eden bambu kuşağı ile bir kül teşkil eder,, (3) Çinin Şimal ovalarında dahi köy tecemmüatı hüküm sürer. Toplu mesken Atlantikten Pasifike kadar her tarafta, beşerî yerleşmenin, organize ve sistematik ve pek eski bir şekli gibi görünmektedir.

2. Dağınık meskenli memleketler - Toplu mesken ile dağınık meskenin her biri, bulundukları paysage a ve nizamına ayrı ayrı manzara- lar verirler ve bu manzaralar bir birinden derin bir surette farklıdır- lar. Köyler (toplu meskenler) paysage'ında, evler, mezru tarlaların hâlilîğini az ve ya çok nispette tebarüz ettiren gruplar halinde üst üste yığılırlar: adeta köyler ile bunlara ait topraklar, tarlalar arasında bir telakıtam mahsustur. Dağınık meskenler paysage'ın da, mesken, mezru tarlalardan uzakta deyildir; toplu meskenlerde olduğu gibi bu kabîl yerlerde evler bir birini cezbetmekten ziyade adeta tarlaların

(1) A. Woeikof, Le groupement de la population rurale en Russie (Annales de géographie, XVIII, 1909, sahifa 13-23).

(2) B. H. Baden Powell, the Land system of British India, Oxford, 1892. Ayni müellifin The Indian village community, Londres, 1896. — W. Crooke, The North-Western Provinces of India, Londres, 1897.

(3) P. Vidal de la Blache, Principes de géographie humaine, sahifa 192-193.

cazibesine tutulmuşlardır; çiftlik bütün müstemelatile topraklarının yanbaşındadır; ve ekseriya her bir parça toprak bir çit, bir çukur ve ya bir mania ile çevrilmiştir. Hatta hameaux (hameau kelimesinin mukabilini bulamadık) tabir olunan küçük ev gurupları, çiftçi ile tarlasını daima yaklaştıracı unsurlar telâkki edildiklerinden, bunlar umumiyetle her yerde dağınıklık şekilleri gibi telâkki olunmuşlardır.

Garbî Avrupa..- Köy (toplu mesken) halinde toplanmış bir iki distrikt istisna edilecek olursa dağınıklığın (dağınık meskenlerin) Britanya adalarında kır meskeninin (habitat) vasfı mümeyyizi olduğunu söyleyebiliriz. Hemen her tarafta, İrlandada, İskoçyada, Galler memleketinde, nefsi İngilterede, Jersey ve Man'da, çiftlikler, işlettikleri toprakların hemen her tarafına dağılmışlardır. Mamafi münferit çiftlik şeklinde nufuslanma (peuplement) Şarktan ziyade Garpta hakimdir diyebiliriz.

Fransada, dağınık saha şüphesiz bütün memleketin üçte ikisini kaplar. Avrupanın diğer memleketlerinde olduğu gibi bu dağınıklık tenevvü itibarıyla pek zengindir. Bu tenevvüü de halile kurulma ve kurulmalardaki yaş farkı izah eder. Kâh Brie ve Valois yaylaları üzerinde olduğu gibi kuvvetli bir ziraat uzvu olan ve uzun ve iri yapılı silhouette' ile mezru toprağa hakim bir vaziyet almış buluan büyük çiftlik faik bir mevki-dedir. Kâhda Armoricaîne'in Garbında, Aquitaine'in Cenubu-Garbîsinde ve Flamand'ın Şimalinde kırlara ve koruluklar arasına toz gibi dağılmış bir yığın küçük çiftlik paysage'in ana çehresini teşkil eder. İşlenen her toprak grubu mümkün mertebe meskene civardır. Mayennes departmanı commune'lerinin üçte ikisinde ehalinin üçte ikisinden fazlası münferit bir halde yaşar. Kâh Limousin'de ve Massif Centralin diğer bazı mıntakalarında kırlar nufuslanması küçük ev ve ya hameau lar halinde tecelli eder. Creuse departmanında Côtes-du-Nord departmanında olduğu gibi dağınık ahalinin nispeti bütün ahalinin bazan dörtte üçünü bulur. (1) Meskenin bu dağınıklık ve ya sıkışıklığında bazan köy dedikleri tebellür noktaları da yok değildir; fakat bu tebellür noktaları, memurların, dükkâncıların ve bazı san'at eshabının yaşadıkları ticarî, dinî ve içtimaî müşterek merkezlerdir; ziraî hayata gelince bu hayat münferit bir halde bulunan toprak işletme merkezlerine saçılmıştır. Dağınık mesken sahalarının, toplu mesken sahalarından pek kat'î hudutlarla ayrılmadığını da unutmayalım; birinden öbürüne, bu veya öbür şeklin müterrakki bir surette arttığı intikal yerleri vardır ve bazan da biri diğerinin içine girmiş bir halde olur. Normandiyada Caen, Auvergne'da La Planèze dağınıklık sahaları göbeğinde birer topluluk adacıkları teşkil ederler. Vosges'la-

(1) R. Musset, Le Bas-Maine, Paris, Librairie Armand Colin. 1917, sahifa 458.

rın orman ve dağları da, Lorraine ve Alsace'ın köylük ovaları ortasında bilakis dağınık mesken adaları gibi arzi endam ederler.

Fransız Flandre'ında başlamış olan dağınık meskenler nahiyesi Belçikada Flandre'rında, Campine'de, Hainaut ve Brabant'ın (1) Şimalinde devam eder ve Alman toprağına da geçerek aşağı Rhin'e, Vestefalyaya ve Wersere kadar olan havaliye de yayılır. Felemenk topraklarında da Nord-Brabant'ın Gueldre, Overijssel, Drente' in kum ve landlarını çerçivesi içine alır (bazı köyler de vardır). Frise' de bir çok çiftlikler, işledikleri toprakların hemen yakınına kurulmuşlardır (2).

Orta Avrupa . — Münferit çiftlik sistemi Almanya'da Wesere kadar Rhin ve Vestfalya ovalarında; Orta Almanyanın Massiflerinde; Massif Schisteux Rhénanın Şimalinde; kara Orman (Forêt-Noire) ve Palatinanın bazı kantonlarında; Alplerin kenarında Souabe ve Bavyera yüksek ovalarında olduğu gibi ancak bir iki mıntakada hakimdir. Ravensburg, Riedlingen, (3) Biberach dairelerinde münferit çiftlik ve hamo (hameaux) lar meskûn sahanın beşte dördünden fazlasını teşkil ederler. Alplere gelince Carinthie ve Carniole den Savoie ya kadar olan Alpler parçası da dağınık sahalardan maduttur. Bilhassa Fransız Alplerinde, her ne kadar münferit evler nadir ise de, işletilen toprakların yakınına kurulmuş hamolar adeta kaynar. (4)

İsviçrede, dağınıklık, hemen bütün dağlar ve ön dağlarının (avant-monts) üzerinde umumî kaidedir. Appenzell kantonunda hameau lar bütün ahalinin yüzde 45 ini ve münferit çiftlikler ise 31 ini teşkil eder. Çiftçi (paysan kelimesini çiftçi ve villageois kalimesini köylü diye tercüme ettim; zira M Jean Brunhes dağınık meskenli yerlerde oturan kırlar ehalisine "paysan,, ve toplu meskenli yerlerde oturanlara " villageois ,, diyor) taksime uğramamış ve bir kül teşkil eden bütün toprağına maliktir. Ev bu toprağın ortasındadır. (5) Zürich gölü civarlarında, gölün kıyıları köyler tarafından işgal edilmiş olduğu halde moren ve molas menşeli tepelerin ârızalı mıntakasını küçük hameau lar ve mün-

(1) M. Lefevre, zikrolunan eser, sahifa 27-31. — A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 517-518.

(2) A. Blink. Neeerland. III. sahifa 251. — A. Meitzen, zikrolunan eser, II. sahifa 52.

(3) R. Gradmann, Das landliche Siedlungswesen....., sahifa 35. — O. Schlüter, Deutsches Siedlungswesen, in y. Hoops, Reallexikon der germanischen Alterthumskunde, Strasbourg, 1911-1913, 402-449.

(4) R. Gradmann, Die Landlichen Siedlungsformen Württembergs. sahifa. 184 — A. Meitzen, zikrolunan eser, sahifa 416 ve 453. — R. Blanchard, Les Alpes françaises, Paris; Librairie Armand Colin. 1925. Sahifa 74.

(5) A. Ott. Die Siedelungs Verhältnisse beider Appenzell, Zurich, Lohbauer, 1915, sahifa 43-49.

ferit çiftlikler kaplar. Hütten comünnünde (nahiye) münferit çiftlikler (*höfe*) meskûn mahallerin %86 sını ve bütün ahalinin %46 sını temsil ederler. Dağ (1) topluluğa müsait değil gibi görünmektedir.

Canubî Avrupa — Köyler cihetinden çok zengin olan Akdeniz memleketleri, (köylerin "village,, toplu meskenlerin timsali olduklarını unutmayalım) dağınıklığı "paysage,, larından büsbütün silmiş degillerdir. Piémont'da ve Lombardiya da, Emilie de hemen bütün Pô ovası, ve Trebbia ile Sechia, Branta ile Adige arasındaki, kırlar en iyi amanafe edilmiş ve en mümbit kısımları üzerinde ağaç perdelerile mahfuz bir sürü münferit çiftlikler ile doludur. "Memleket, kısmı azamı birbirinden 500 metroluk bir mesafe ile ayrılmış olan kır evleriyle örtülüdür. Bunlar, bitmez, tükenmez çalışmalarile insanların bütün ovaya renkli bir elbise gibi giydirdikleri nehayetsiz bağçeler ve asma kütüklerinin aralarına adeta bir dentela ördüğüleri ağaç perdelerinin güneşten muhafaza ettiği mezruat arasında kaybolurlar ve bunlara birbirlerinden seçilemeyecek bir surette karışırlar,,. (2) Köy şeklinde toplu meskenin hakim olduğu Fasta bile Haha'lar ve Chiadma'larda evlerin infirada çekildikleri ve bütün hava-liye dağıldıkları görülür. (3) " Elisée Reclus (4) diyor ki : köy halinde toplanmak ihtiyacını duymayacak kadar kendilerini kuvvetli gören müstakil kabileler vardır. Her aile münferit meskenlidir. Meskenler dağların yamaçlarına Pyrénée basklarının evleri misillü gayri muntazam bir surette dağılmıştır,,.

Karstlı bir iki mıntaka istisna edilecek olursa Balkan yarımadasının bütün Şimali - Garbisi (İllyrie, Dalmaçya, Hersek, Karadağ, Garbî Sırbistan, Şimali Arnavutluk) dağınık meskenli memleketler meyanında telâkki olunabilir. Çoban hayatının hüküm sürdüğü ve açılmış ormanlı bu dağlık sahalarda tarlaları, çayırıları ve bostanlarile evler, korulukların ortasına bir tesbih dizisi gibi sıralanırlar ve ekseriya çiftci ailelerinin sıhriyet bağları ile bir birlerine bağlanmış oldukları hameau' lar halinde birleşirler. (5) Bulgaristan, Transilvanya, Moldavya ve Eflakin dağ ve tepelerinde de hameau sahalarına (Romanyada *catuni*, Bulğaristanda *kulube*) tesadüf ederiz.

(1) A. Schoch, Beitrage zur Siedelungs und Wirtschaftsgeographie des zürichselgebietes, Zurich, Lohbbauer 1917, sahifa 70-73.

(2) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 179. — Marinellinin zikredilen eserinde Pignerol, Asti, Ancône, Pise, Lucques, Naples, Sassari, Imola, Treviglio, Brescia, Pavie, Crémone, Verceil paftagları üzerinde dağınık mesken için seçilen misallere bakınız.

(3) Aug. Bernard, Le Maroc, Paris, Alcan, 1913 sahifa 149.

(4) Elisée Reclus, Géographie universelle, 1886, t, XI, sahtfa 690.

(5) J. Cvijic La péninsule balkanique, sahifa 207-209. — A. Meitzen, zikrolunan eser, II, sahifa 219. — Vujevic, zikrolunan eser, sahifa 510-511.

Şimalî avrupa—Avrupanın Şimal memleketlerinde münferit çiftlikler kuvetli bir faikiyet gösterirler. Bu tip mesken Baltık memleketlerinde (Livonie, Esthonie) ve bilhassa Fenlandiyada kolonların ormanlarda, tepelerde ve göller civarında küçük aralıklar açtıkları her yerde müşahade olunur. Şimalî İsveçte, Norveçte ve İzlandada faikiyet yine dağınıklıktadır.

Şark — Köyün, kır medeniyetinin kadim bir rüknünü, çerçevesini teşkil ettiği Çinde ve Hindistanda bile bazı mıntakalar köyler şeklinde yerleşme umumî kaidesinden haricdedirler, Çinde Yangtseu memleketlerinden itibaren Cenuba doğru ziraat tarafından amenaje edilmiş yamaçlar üzerinde evler küçük gruplar halinde dağınıktır ve bağçe ve plantasyonlar ortasındadır. (1) Hindistanın aşağı Bengalde, Pençap Cenubunda ve Malabar distrikinde dağınıklık nahiylere nazarı dikkati celpler. Malabarın kırlar ahalisi dağınık bir haldedir. Her ziraatcının evi tarla ve bağçelerinin ortasında ve komşularından uzaktır. Ziraatcının meyve ağaçları, hindistancevizi, areka palmyesi, muz, plantasyonları vardır. (2) Bunları kuyusunun suyu ile besler; burada bağçe meskenin dağınıklığına iştirak eder gibi görünür. Böylece birbirlerinden pek çok uzak mıntakalarda iki tip kır peyizajının birbirine karıştığı, mütenavip bir hal aldığı görülür: bir tarafta toplu zürran bazan pek mütekâsif içtimaî bir hayat geçirdiği beşerî büyük hücreler (cellules); diğer tarafta nim bir zirai istiklal içinde çalışan, az ve ya çok nispette infırat halinde küçük vahdetler.

II — Meskenin menşeyinin ve sebeplerinin taharrisi

Kır nüfuslanmasının tiplerini izah için yerine ve devrine göre birbirinden tamamen farklı amillere müracaat olunabilir. Beşerî yerleşmelerin bugünkü şekillerinde bütün medeniyet tarihinin aksini görebilmek mümkündür. Bugünün bazı şekilleri iptidaî şekiller değildir. Ötede, beride tekemmül vakıaları gürölmektedir. Hatta şekillerde tam inkıplar olduğunu da soyliyeabiliriz.

Mesken şekillerini doğuran muhtelif tesirlerdir ve biz bu şekilleri ancak o tesirleri tetkik sayesinde ki tavsif ve tasnif edebiliriz. Bu tesir üç zümreye ayrılır. 1 — tabiî şartların tesiri; 2 - içtimaî şartların tesiri; 3 - ziraat ekonomisinin tesiri.

1 — **Tabiî şartların tesiri** - Mesken tarzlarını tesbite hadım gibi telekki olunan tabiî şartlar meyanında en esashıları avarizin şekli, yer yüzünün terekübü, suyun varlık tarzıdır.

(1) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 191.

(2) G. Slater, Ecsnomie Studies, vol. I., Some South Indian villages, H. Milford, Oxford, University Press, 1918, sâhifa 163, 149.

Avarızın şekli. — Avarız şeklinin mesken şekillerine tesir icra ettiği muhakkaktır. Yeknasak arızalı memleketlerin, toplu meskene daha muvafık gibi geldiği ekseriyetle müşahede edilmiştir. Halbuki arızalı ve parçalanmış memleketler daha ziyade dağınık meskenler diyaridir. “Vidal de la Blache (1) diyorki: toplu köy, yekşekil bir işletmeğe müsait kabili zer sathın inkıtasız ve toptan devam ettiği yerlerden hiç yadırgamaz, binaenaleyh bu kabil yerlerde bu tarz toplanma tam kendisine uygun muhittedir demektir. Müşterek ihtiyaçlar tesiri altında ve bu ihtiyaçlar zaruretile collectif mecmualar doğmuştur. Kuyu ve havuzların kazılması ve bunların idame ettirilmesi, duvarlar inşası gibi ihtiyaçlar meskenin sıkışık ve toplu olmasına yardım ederler. Ovaların köylere daha uygun gelmesine mukabil, dağların ve parçalanmış memleketlerin de dağınık evleri, hameau ları cezbedtiği inkâr olunamaz. Bu hal ise, bu ârızalı arazide kabili zer parçaların küçük olmasından ve bu parçaların kolonların mesaisini tahdit edecek ve onların toplu bir mahalde bir arada oturmalarına mani olacak bir şekilde gayri müsavi bir surette tevezzüünden, araba ve sapanların gidip gelme ihtiyacından, muayyen ve mahdud bir yerden öteye gübrelerin naklini pek pahalıya mal eden münakale müşkülâtından ve nihayet hâli ve işlenmemiş demek olan sahaların cazibesine tutulan çobanlıktan mütevellittir. (2) Avarızın bu tesirini müteaddit müşade-ler tenvir etmektedir. Büyük Britanyada kırlar hayatını tasvir eden bütün muharrirler ovalarda iskân şartlarını altüst eden *enclosurelerin* ittisından evvel nüfuslanma şartları hususunda, ovayı dağın zıddı olarak göstermişlerdir. Harrison’un Elisabet zamanında yazılmış olan *Description of England* inde manidar şu satırlar nazara çarpar : “düz ve açık havalideki kırlar da kasaba (bourgs) ve köylerimizdeki meskenlerin hepsi bir arada ve yan yana olup bir sokak üzerine dizilmişlerdir. Halbuki ormanlık mıntakalarda (muharrir ormanlık mıntaka demek ile dağlık yerleri kastediyor) bu meskenler öteye beriye dağılmış bir halde olup her biri sahiplerinin tarlaları üzerindedir „ . . . (3) *Domesday book* devrinde , infirat halinde olan çiftlikleri ekseriya ormanlarda (burada ormanlardan maksat arızalı mantıkalar) buluyoruz : böylece Eardisley (4) (Hereford) hakkında

(1) Vidal de la Blache. Principes de Géographie humaine, sahifa 195.

(2) Avarızın bu tesiri hususunda bir çok müellifler aynı fikirdedir : A. Meitzen, zikrolunan eser, II, sahifa 390. — R. Lennard, Englische Siedlungswesen, in Reallexikon de Hoops, sahifa 593-613. — H. Bernhard, Die landliche Siedlungsformen (géog. zeitschr; 1919, sahifa 20-32).

(3) y. L. Gomme tarafından zikrolunan, The village community, Løndres, 1910, sahifa 64.

(4) Vinogradoff tarafından zikrolunan, English Society in the eleventh Century, Oxford 1908 sahifa 267 .

daha az vazih olmayan bir metin mevcuttur: "In medio cujusdam silvae est posita et ibi est domus una defensabilis". Aynı tarihte Derbyshire'de bir dağ vadisi, Langdeldale bir veya iki millik bir mesafe ile tevali eden birçok küçük hameau lar (herbiri iki çiftlikten mürekkep) ile pek mütebariz bir dağnıklık tipi irae etmekte idi. (1)

Fransada ova ile dağ arasındaki tezada, memleketin her tarafında tesadüf olunur. Vosges larda dağlara doğru dağnıklığın arttığı görülür; Coney Garbında kavkaî kalkerli yaylalar üstünde köyler teşekkülüne doğru bir temayül vardır; nehrin Şarkında bahçe ve tarlalar ile çiftlikler dağnıklığı meşhuttur (2). Languedoc da (Lodev ve Bédorieu mıntakaları) yükseğe doğru çıkıldıkça dağnıklığın çoğaldığını ve hameau ların arızalı arazinin buruşuklukları arasına dizildiğini görürüz (3). Almanyadada aynı tezat sık sık teker-rür eder: Wurtemberg Ünterlandı ovalarında ve Rauhe Alb yaylaları üzerinde toplu meskenler; Constance gölünün ve Allgau nın Şimalinde uzanan moren (4) menşeli tepeler üzerinde dağnık meskenler; İsviçrede, Tvrol da, Baviyerada Alplerin keçtiği mıntakdada yine büyük vadi ve ovalarda köyler teşekkülü ve dağda çiftlik ve hameau teşkilatı vardır (5).

Baltığa sahildar memleketlerde, İskandinavya da, Finlandiyada dağlarının yamaçları üzerinde veya glasiyeli havalinin (paysage) kanburhıkları arasında ziraatın kendisine yer kazandığı her tarafta dağnıklık faiktir; Norvecin dağlıları *gaards* ve ya münferit meskenlerde otururlar; devamlı ve munis satıhlı ovalar kendini gösterir göstermez köyler tekrar görünmeğe başlar (Danimarkanın *by* lerinde). Eflakta hameau veya *catun* tepe ve dağların ve köy ise ovaların (6) tiypidir. Padolya ve Galiçya ovalarında köyler ve Karpat tepelerinde hamaular (7). Küçük Rusyada Poltava ve Khorol in arızalı mıntakalarında münferit küçük çiftlikler ve Zoloton-ocha, Kozelets (8) ovalarında büyük köyler. Pendjabda Kangra distrikinde birbirine zıt iki tip meskeni de görebiliriz: ovalarda birbirine pek girift par-

(1) Vinogradoff, tarafından mezkûr aynı eser, 267.

(2) A. Cholley, la Vôge (Annales de Géographie 1914 sahifa 233-235).

(3) Max. Sorre, evvelce zikredilmiş olan La répartition des populations dans le bas-Languedoc, sahifa 44.

(4) R. Gradmann, zikrolunan eser, (forschungen), sahifa 38-41, ve Petermanns Mitt; page 184-186.

(5) A. Schoch, zikrolunan eser, sahifa 74-80. — 1 : 25 000 mikyasındaki İsviçre haritasının 177 inci pafta ve buna civar olanlara bakınız,

(6) Emm. de Marlonne, La Valachie, Paris, librairie Armand Colin, 1922. XVIIinci bahis.

(7) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 188-199.

(8) A. Woeikof, zikrolunan eser sahifa 21.

çalara ayrılmış olan kabili zer topraklarla muhat köyler; dağlarda, herbirini tarlaların çevirdiği dağlık evli hameaular. Çinde ve Japonyadada aynı vakıalar müşahede olunur; avarızî şekiller cihetinden bir birinden farklı olan dağlar ve ovalar, taşıdıkları mesken şekillerile de birbirinden farklıdır.

Mamafi bu derece umumî ve çarpıcı görünen bu tehalüf her şeyi ifade etmez. Zira bazı ovalarda (İsviçrede Lucerne ovası; Flandre ovası; İngiliz ovası) ekseriya dağlıklığın ve bazı dağlarda da (Orta İtalya, Kábili, Şimalî Riesengebirge) bilakis topluluğun faik bir mevki tuttuğunu görüyoruz. Gradmann yukarı Souabe da ârizalı arazi ile dağlık meskenli havalı arasında bir münasibet görmediğini ve geniş ve düz taraçaların ise köylere malik olmadığını söylüyor (1)

Yer yüzünün terekübü - Zeminin kuru ve mukavim ve sert ve ya bataklık ve yumuşak bir satha malikiyeti meskeni birbirinden tamamen farklı ve birbirine taban tabana zıt şartlara riayet etmeğe mecbur kılar. Tehlike ister nehir ister denizden gelsin, yuvalarını sulara karşı müdafaa, insanları daha toplu bir halde yaşamağa sevkeder. İtalyada Mincio ile Adige arasındaki ovada vadilerin gayri ceyidliği beşerî yerleşmeği, köy şeklinde iskânın hakim olduğu ceyit havalı yüksek mevkilere sürmüştür. Pô deltasında Ferraro ve Rovigo civarında da meskenler uzun saflar halinde sedler züerine toplanmıştır. Holandanın meddü cezrin tehdit ettiği kısımlarında aynı tehlike (su hücumu tehlikesi) beşerî yerleşmeğe topluluğu emretmiştir. Setlerin inşasından evvel ahali, ekseriya sunî olan yüksek mevkiler üzerine toplanmışlardı, elyevm bu mevkilerin kamburumsu olan silhouette'i nazarı dikkati celbeder: bunlar Frizin *terpen* leri, Groningue in *wierden* leri, Betuwe ün *vluchtheuvel* leri, Zelandîn *killen* ve *vliedbergenleri* bu kabildendir; gerek Felmengin Şimalinde olsun ve gerekse Emden mıntakasının Marschen lerinde olsun bu kabil toplu köylere çok tesadüf olunur. Polderler memleketinde evler yollar buyunca yani setlerin sunî şoseleri üzerine sıralanır. Hollandada bu set köylerine sık sık rastgelinir: boylu boyuna uzanmış bu tip "allongés-köyler", Overijesselin, Drente in, Groningue in turplu mıntakalarında kanallar kenarlarında da mevcuttur.

Deniz hucumuna ve feyezana maruz bu alçak arazi havasında, insanların buralarda en yüksek noktalara yerleşmesini mecburî kılan mukavemet edilmez bir mecburiyet rüzkârı estiği intibai mahsustur, mamafi, nasıl oluyor da bu aynı polderler mıntakasında meselâ Flandre in

(1) R. Gradmann, zikrolunan eser (Forschungen), sahifa 41.

bahrî ovasında ve eski Haarlem denizinin zemininde dağınıklık sahasında bulunuluyor ?

Suyun mevcudiyeti - Bir çok kimseler , suyun mevcudiyet ve ya ademi mevcudiyetinin mesken üzerine olan tesirini pek basit bir surette tefsir etmekte ve şu muhakemeyi yürütmektedirler : “ kalkerler gibi kabili nüfuz mıntakalarda su zeminin derinliklerine sızar, kaçır ; bu firarıyı, ancak, derin kuyular kazarak ve bu kabil havalide pek nadir olan membaları bularak yakalamak mümkündür : binaenaleyh buralarda mesken için toplu bulunmak ihtiyacı zarurîdir ve bilmukabele, suyun yeryüzünün her noktasından sızdığı gayri kabili nüfuz kayali memleketlerde ise , suyun her yerde hazır ve nazır olması evin de her yerde hazır ve nazır olmasını temin etmiştir , .

Şüphesiz çorak memleketlerde, meselâ Akdeniz mıntakasında kırlar meskeni suyun zulüm ve istibdadından müteessir ve muztarip olur . Frioul da ve Apuli de, Tunusun yukarı Tellerinde, Yunanistanda hem en bütün ahali köy halinde yaşar ve her köy ise bir memba kenarına kurulmuştur [1] . Peloponez [2] hakkında yazdığı kitapta Philippon meskûn mahallin su noktasına ne sıkı bir bağ ile bağlandığını pek güzel göstermiş ve Peloponez ahalisinin medarı iftihar ve meserreti olan soğuk ve kuvvetli membaları pek güzel tasvir etmiştir ; büyük bir çınarın gölgelendirdiği ve berrak sularını taştan bir havuza döken memba köyün merkezi, ruhudur. İska memleketlerinde suyun hükmü pek şeditir. “ Buralarda her şey hayat tevzi eden unsura (su) o kadar tabidir ki , böyle yerlerde gerek carî sulara ve gerekse durğun su tabakalarına müşterek temellükün icap ettirdiği toplanma tarzından başka bir tarz kabili tasavvur bile değildir , [3] . Pendjab da ve Dekkan da köylüler topraklarının mukadderatını ellerinde tutan esas uzuvlar etrafına ve ya civarına toplanmışlardır : su deposu, kuyu ve ya kanal. Suyun kontrolunu elde tutabilmek için ittihat şarttır. Köyün su deposu *tank* müşterek mevcudiyetin şartı azamıdır ; güzel ağaçların gölgelendirdiği bir kaleye benzeyen bu depo topraktan kuvvetli setlerle hayatın membaini taşır.

Fakat Garbî Avrupanın sık yağmurlu ratıp memleketlerinde , su şartlarıyla meskenin tevezzüü arasında bu derece sıkı bir münasebet, irtibat bulabilmek gayrimümkündür ; hatta suyun müşkilatla tedarik olunduğu yerlerde bile , havanın suyunu toplayup saklamak kolaydır. Binaenaleyh böyle yerlerde mevcudiyeti kuvvetle iddia olunan su hü-

(1) T.Fischer, zikrolunan eser, sahifa 204-209. — Ch. Monchicourt, La région du haut Tell en Tunisie, Paris, librairie Armand Colin 1913, sahifa 391 den 399 za kadar.

(2) A. Philippon, Der Peloponnesos, sahifa 385.

(3) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 173.

küm ve ıstibdadı yoktur . Aynı su şartlarını haiz mıntakalara muhtelif mesken tipleri tekabül etmektedir . Hemen hemen müşabih satıh malzemelerine ve tebaşirî aynı bir tahti zemine malik Fransada Pikardiya ile İngilterede Chiltern yaylaları başka başka yerleşme tarzları irae ederler . Pikardiyada meskenler mütemerkiz köyler şeklinde olduğu halde Chiltern yaylasında “habitat,, hali infiratta çiftlikler tarzındadır . Fransanın tahti zemini tebeşirli aynı bir memleketinde , Caux da Garpta dağınık mesken ve Şarkta toplu mesken müşahede olunur . Membaların kaynaştığı Fransız ve Belçika Ardenleri yaylaları üzerinde ahali köy halinde toplanmıştır . Macar puszatasında su, satıhtan daima pek az derin bir tabakada ve en iptidaî bir kuyunun bile irişebileceği bir derinliktedir ; halbuki kır meskenleri büyük köyler halinde toplanmıştır . Muntazam yağmurlu yerlerde su meselesi bilhassa mazide tali derecede bir mes’ele gibi telakkı edilmiştir ; bugünkü zihniyetimizle onu katî bir rol oynar mahiyetinde tahayyül edersek hata etmiş oluruz [1] .

2° İctimaî şartların tesiri. - Mesken şekilleri muhiti beşerin kendisinden doğan tesirler tahtında da meydana gelebilir . Medeniyetin diğer mahsullerine imtisalen, bu şekillerin aslî “originel,, temayüllerin tecelliyatı ve yahut bazı kavimlere has teamüllerin bir neticesi olabileceğini de kabul etmeliyiz . Bu şekillerin daha doğarken müdafaa ihtiyaçlarına itaât etmek mecburiyetile hareket ettikleri ve belki de mülkiyet nizamının bunların tekâmüllerinde müessir olduğu da tasavvur olunanabilir .

Aslî temayüller . - Beşerî cemiyetlerin iptidaî temayülatı hakkındaki malumatımız pek noksandır . Bu iptidaî devirlere ait elimizde bulunan vesikalar bu bapta ancak nazariyeler kurabilmeğe müsaittir . Fakat kırlar meskeni medeniyetinin başlangıcını tasavvura çalışmamaklık ta edemeyiz . Toplu ve ya dağınık mesken usulünden, şeklinden acaba ilki hangisidir ? Ve yahut her ikisini de, birbirinden farklı mahallî şartların doğurduğu aslî şekiller olarak mı tasavvur edeceğiz ? Bilmiyoruz ? İhtimal dahilinde gibi görünen şey, coğrafyaca muayyen bir noktanın daimî bir surette işgali üzerine kurulmuş yerleşmenin ictimai teşkilatın maddî bir temeli addolunduğu devirden pek çok evvel, sıhriyet münasebetlerinin ictimai zümreler arasında rabita vazifesini görmüş olmasıdır . Bir arada yaşamak itiyadı, acaba, aynı familyaya mensup ve aynı cetten gelen adamlar da o vakitten beri mi tekâmül edegeldi ? Bu adamlar, müdafaa için pek tabiî bir sevki fitrat ile bir araya toplanması ve hayatlarını kazan-

(1) Suya dair serdettiğim bu fikire R . Gradmann da iştirak etmektedir, zikrolunan eser (Forschungen), sahifa 38, O. Marinelli de aynı fikirdedir, Géographie. Teacher, 1925 sahifa 202.

mak için teşriki mesaiyi aramadılar mı? O halde topluluk (groupe-ment) insanların yaptıkları ilk teşebbüs, ilk iş, kadim aile teşkilâtı' ilk köy cemaatlarının iskeleti imiş, binaenaleyh dağınıklık değil topluluk meskenin ilk merhalesini teşkil etmiş demektir. Kelt Britanyasında, ahali, yüzlerce ferdi, sürülerile bir araya toplayan ve böylece köyleri meydana getiren aile zümreleri halinde yaşıyor idi. Fakat meskenin iptidaî tipinin her tarafta bu tarzda olup olmadığını ve ailevî cemaatin her yerde köy kümelerini doğurup doğurmadığını bilmiyoruz.

Sirbistanın Garbında ailevî cemaatin devamlılığı (*zadruga*) meskenin küçük hameau şeklinde dağılmasına mani olamamıştır. Bu dağınıklığın, iptidaî, aslî bir şekil veya bir tekâmül neticesi tecelli eden bir hal olup olmadığını da bilmiyoruz. Toplu meskeni dağınık meskene tahvil ve (bu tebeddüle ait birçok eski misaller vardır) çiftçiye tarlalarının ta yanı başına yerleşmeğe müsaade eden tekâmül, ziraatta bir terakkiye tekabül eder. Ancak, mademki bu terakkinin bazen de köy cemaatını, mecburi kıldığı, vakidir. O halde bu tekâmül, bütün terakkîyi nefsinde cemediyor diyemeyiz: H. J. Fleure göre müşterek ziraatı mecburi kılan sapanın istimali ve şüphesiz meskenlerin birbirine olan yakınlığıdır.

Etnik teamüller. - Toplu mesken ile dağınık mesken arasındaki tezat, bazı alimlerin noktai nazarına göre ancak etnik teamüller beynindeki tezat ile izah olunabilir. Garbî Avrupa ile Orta Avrupada müctemi köyler "*Dörfer*," sahasile dağınık çiftlikler "*Einzelhöfe*," sahası arasındaki bariz farkı ilk önce tasvir eden A. Meitzen olmuştur. Meitzen Cermen nüfuslanmasına tekabül eden köyleri ve Keltler nüfuslanmasına tekabül eden münferit çiftlikleri nüfuslanmanın aslî, mebdî bir farkına atfetmektedir. Mumaileyh Weser, Elbe ve Tuna arasında ve "cermenlerin muzafferane fütuhatının," ulaştığı her yerde bilhassa köylerin mevcudiyetini (1) ve İrlandada, İskoçyada, Galler memleketinde Fransıyanın Garbinde yani Keltlerin geçtiği ve bulunduğu her noktada da infirat halinde çiftlikleri göstermektedir.

Bu nazariye, tenkide dayanmaz. Meitzenin eserlerinin ihtiva ettiği bazıları müfit vakıalar yığınınna rağmen, bu nazariye gayri kabili hal tezatlar ile çarpışmaktadır. Bilakis, toplu meskenin Cermen kavımlerine mahsus bir şekli olduğu daha ispat bile edilememiştir. Bu toplu meskene Slavların da malik olduklarını ve bu kavmin filvaki oldukça hususî bir şekil irae eden köylerde -lâkin şekil ne olursa olsun nihayet köydür- oturduklarını Meitzenin kendisi de bilir; Büyük Britanyanın Kelt

(1) A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 520. Bu nazariye, *Géographie zeitschr*; VI, 1900, sahifa 248-262, ve *Reallexikon* sahifa 402-439 (*Deutsches Siedlungswesen*) da Schlüter gibi başka müellifler tarafından da tekrar olunmuştur.

cemaatlarında; ziraî amele ve mürettebatile hakiki köyler çekirdeğini teşkil eden bazı "villas,, lar ve ya büyük malikânelerile Romalılar da; müanferit çiftlikte olduğu kadar köylerde de *Vici* oturan Gaulois larda dahi köyler vardı. Helvetyahlarda, Cesar münferit evlerden *aedificia* (1)bariz bir surette ayırdığı 400 den fazla *vici* saymıştı. Münferit meskeninde munhasıran Keltlere mahsus bir yerleşme tarzı olduğu da isbat edilememiştir, zira tam Cermen memleketinin göbeğinde Weserin Garbında bütün nüfuslanma dağınık ev şeklinde kendini göstermektedir.

Aynı dağınıklık İskandinavyanın Şimali, İsviçre ve Bavyera Alpleri, Flandre gibi diğer Cermen memleketlerinde de müşahade olunmaktadır. (2) Hatta vakıalar, etnik tesirler nazariyesini teyit bile etse, mes'elenin halli sadece biraz teeHHüre uğramış olur. Zira neden filan ırkın filan şekilde mesken intihap ettiğini izahetmek lâzımdır.

Bu nazariyeyi, Meitzendenberi, diğer memleketlerde teşmil etmek hususunda başkalarının gösterdiği gayret te mes'ut semereler verememiştir. Bazı alimler, Hindistanda, köyü bir âri müessesesi gibi göstermek istemişlerdir, halbuki köy Hindistanda hatta Dravida kavımler nezdinde bile pek münteşirdir (3). Yukarı Adige in Alpî mintakasında O Schlüter italyan memleketinin köylerini, cermen diyarının dağınık meskenine karşı komaktadır (4).⁵ (Demekki Cermenler Meitzennin iddia ettiği gibi topluluğu değil dağınıklığı kabul etmişler). Fakat O. Marinelli nin (5) pek güzel söylediği gibi münasibetlerin basitliği sadece zahiridir, burada hükmünü yürüten etnik (ırkı) teamüller değil daha ziyade iktisadî ihtiyaçlardır; bunun izahını, dahaziyade, kolonizasyon ve ziraat usulleri devirlerinin irae ettikleri farkta aramak lâzımdır.

Emniyet şartları .- Asayışın mefkut olduğu devirlerde kendini müdafaa etmek ihtiyacı, köylüleri, çiftçileri köy halinde toplanmağa icbar etmiştir; asayışın âvdetile beraber bunların köylerini terk ederek intihapgerdeleri olan topraklar üzerine serbestce yerleştikleri görülmüştür. Tarih, bu münasebetin, bize birçok delillerini vermiştir. Akdeniz memleketlerinde elan ârızalı yükseklikler üzerine adeta kartal yuvası gibi kurulmuş ve pek uzakta kalmış olan tarlalarına karşı

(1) I. Flach, L'origine historique de l'habitation, Paris, Larose, s. d., sahifa 10 ve 36-37. — K. Schumacher, Siedelungs und Kultur geschichte der Rheinlande, II, Mainz, 1923, sahifa 193-203. — F. Seeböhm, The English Village Community, sahifa 279-280.

(2) Meitzenin ileri sürdüğü nazariyenin ugradığı tenkit için R. Gradmannın evelec zikrolunan eserine bak.

(3) G. L. Gomme, The village community, sahifa 23-32.

(4) O. Schlüter, Deutsches Siedelungswesen, sahifa 437. — Emm. de Martonna da bakınız: Les Alpes, Paris, Librairie Armand Colin, 1926 sahifa 143-147.

(5) O. Marinelli, Géog. Teacher 1925 sahifa 202.

pek paradokslu bir vaziyet almış olan köyler vardır. Oğlio ile Adda arasında Pô ovasında uzun müddet orduların tahribine maruz kalmış olan mintakada elan sıkışık ve üstüste yığınık evli müstahkem köylere tesadüf olunmaktadır (1). “Vidal dela Blache (2) step ile diğer hayat tarzlarının hakim olduğu sahaların temas noktalarında herşey müstahkem bir kale manzarasını iktisap eder; köyun kendiside Sahrayı kebir, Arabistan, Türkistan, Mogolistan hudutlarında şuphesiz bir melce halini alır diyor. „Aurès de ve Kabylie de köyler, aşağı memlekete hakim olan yüksek noktalarda ve tepeler üzerindedir. “Kartalların kanatlarını yayarak daldıkları çukur vadilerle birbirinden ayrılmış yüzlerce havaî noktalar. (3) “Ahali, selametini toplanmada ve meskeninin irae ettiği müdafaa sisteminde bulur. (4) Tunusun bazı köyleri dikenli kesif “cactus, plantasionları perdesinin gizlediği meni pitonlar üzerine *hisar* şeklinde kurulmuşlardır. Atlasın Cenup versanı üzerinde müstahkem Kalelere kalpolunmuş birçok köyler, adeta, mukim köylünün, civarda serse-riyane dolaşan göçebelerin taarruzundan korumak için zahire kuyu ve anbarlarını gizlediği hakiki birer istihkâmdır.

Fransada, karışık ve iğtişaşlı birçok devirler, mesken sıfatlarına damgalarını basmışlardır. Brutail (5) diyor ki Roussillonın büyük bir kısmında Afrika korsanları korkusu yüzünden köylüler XII inci ve XIII üncü asırda balkanlık yerlerde köy kurmak için ovaları terketmişlerdi. Ovada kalmış olanlar ise köylerini tahkim ediyorlardı: “Corsavie’de 1158 de vakfolunan kilise, bugün köyden epice uzaktır. Vaktile burada olan köy müstahkem bir kayanın etrafında toplanmak için yerini binaenaleyh kiliseyi terketmişti. Durance boyunca Cenubî Alplerde masifin haricine’ yani daha kolaylıkla kabili hülûl ve daha ziyade tehlikeye maruz kısımlara doğru gidildikçe evlerin daha ziyade bir araya gelmek meylini gösterdikleri hemen sezilir; uzun zamanlar Sarrasinslerin denizden gelen taarruzlarından kurtulabilmek için köyler birer kale gibi hep yükseklere tırmanmışlardı. (6) Muralisin gösterdiği vechüzere Barronieslerde Roma meskeni epice mütemerkiz bir ova meskeni idi; derebeyler iğtişaşından itibaren köylüler tepe köylerine çekilmek üzere köylerini terketmişlerdir. “Aubres, Condorcet, Cornil-

(1) O. Marinelli, Géog, Teacher, 1925 sahifa 202. — R Bénévent. Revue Géog. Alpine 1916. sahifa 204-205.

(2) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 165-196.

(3) Aug. Bernard, Enquête sur l’habitation rurale des indigènes de l’Algérie, Alger, 1911 sahifa 82 ve 83.

(4) Aug. Bernard, zikrolunan eser, sahifa 75-76.

(5) J. A. Brutails, Etude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge, Paris 1891, sahifa 38-39, 43.

(6) R. Blanchard, Les Alpes francaises, Paris, librairie Armand Colin, 1925, sahifa 75.

lon gibi bir takım köyler, yükseklikleri bazen de nehrin fevkinden birkaç yüz metre irtifainı bulan varılması gayri mümkün kayalar üzerine kurulmuşlardır” (1).

Mamafi müdafa'a gail-si her tarafta meskenin tecemmüünü mucip olmamıştır. Frioul de ve Roma campagne'ında münferit pek çok çiftlikleri tahkim etmişlerdir: bu, asayişsizliğin, insanları daima topluluğa sevketmediğine bir delildir. Bütün topluluğu da, tedafiî bir ihtiyat gibi telakki etmek te yalnızdır; netekim Moskovanın ve Okanın Cenubunda kâin rus köyleri ve Alföldin macar köyleri için ileri sürülen bu kabil bir iddia ispat olunamamıştır. Fransada Pikardiya, Şampanya ve Lorraine ahâlisinin köy şeklinde toplanmasının emniyet kaygusundan ileri geldiğini kimse iddia ve teyit edemez. Tabak gibi ap açık kırdaki kâin olan bu köylerin vaziyeti zaten müdafa kaygusu fikrini tamamen bertaraf eder; bunlar bu halleriyle daha ziyade mümbit bir ziraat toprağının merkezini arar gibi görünmektedirler. “Meuse köylerinin manzarası emniyet tedbirleri almış bir hal ifade edici değildir. Bilakis mevkilerin intihabında hakim olan kaygı daha ziyade ziraî kabiliyet ve mevcudiyet kaygusudur. Civar ap açık bir sahadedir, ağaç hailinden muarra ve kullanışlıdır. Köy her tarafından tarlalara açıktır, pek uzaktan kilisenin çan kulesi köyün mevcudiyetini haberler. „ (2)

Toprak rejimi.— İctimaî teşkilât meskene bazı takayyüt ve mecburiyetler vazedeabilir. Büyük toprak ve büyük işletme memleketlerinde arazi sahipleri bazen çiftçi evlerinin yerlerini bizzat intihap etmişlerdir. Cenubî İtalyanın büyük köylerinden mühim bir kısmı mevcudiyet sebeplerini, arazi senyörlerinin (beylerinin) mültezimleri daima elleri altında bulundurabilmek için bunları bir araya toplamaları vakiasına medyundurlar. (3) Marinelliye göre, bu senyörlerin *contadinilerini* kırlara yerleştirmekten içtinap etmeleri, sadece malarya tehlikesini bertaraf etmek ve ya bir çok kır evleri inşasından mütevellit masraflardan korunmak için değildir; aynı zamanda bu içtinap, münferit bir çiftlik binasına temellükün ve her amele familyası tarafından kendilerine tahsis olunan ve üzerinde çalıştıkları toprak parçasının talep edilmesine meydan vermemesi ve bir sebep teşkil etmemesi içündür. (4) Rusyada büyük arazi sahiplerinin kâhyaları köylülerin toplandığı ve bundan dolayı kolayca nezaret edebildikleri içündürki

(1) D. Mouralis, Les phénomènes d'habitat dans le massif des Baronnies (Préalpes du Sud), Revue Géog. alpin, 1924, sahifa, 547-645).

(2) Vidal de la Blache, Etude sur la vallée lorraine de la Meuse, Paris, librairie Armand Colin, 1908 sahifa 146-148.

(3) H. Bernard, Die landlichen Siedlungsformen, Géogr. zeitschr, 1919, sahifa 29-30).

(4) O. Marinelli, Geog. Teacher, 1925, -sahifa 203.

köyleri çok severlerdi (1) .

Balkanlar yarım adasında (Nişin Cenubındaki mintaka, Meriç havzası, Kosva, Tesalya, Orta ve Cenubî Arnavutluk, Aşağı Tuna platformu ve saire..) Türkler tarafından kurulan *çiltlik* (büyük mülkiyet) rejimi, râyâ evlerinin beyin evi etrafında toplanmasından mütevellit köyler teşkilatını meydana getirmişti . (2) Meksikada bu büyük mülkiyet (*hacienda*) ziraat amelelerini (*les peones*) köy halinde kendi etrafına toplar. Bazı gallo-romen köyleride, aynı suretle kolonların *villa* (büyük mülkiyet) etrafına toplanmalarından doğmuştur; daha sonraları serflerin senyörlerin malikânesi etrafına toplanmalarını da kurunu vustanın bazı köylerine menşe olarak göstere biliriz ; zamanımızda roma Campagnasında, Lombardi ya ve Piemont çiftçilerinin daimi olarak çalışan amele familyalarını yerleştirdikleri büyük işletmeler (toprağı işletme) meydana getirdiklerini görüyoruz ; diye bilirizki işletmelerin hemen yanına yerleştirilen bu amele gurupmanları müstakil köylerin çekirdegini teşkil edebilir. Novare ve Verceil memleketlerinde, Crémone da ve Pô deltasında büyük işletmede çalışan amele ailelerinin işletme civarına tahşiti aynı suretle nihayet toprak meskene münker olmaktadır. Başka yerlerde büyük erazi sahipleri topraklarını bir sürü küçük mültezimler arasında taksim etmeği daha menfaatlı bulduklarından dolayı münferit çiftlik sistemini kabul etmişlerdir. Baltık memleketlerinde (Estonya , Livonya , Courlande) münferit küçük çiftlikler ekseriyeti vardır ; sebebide uzun zamandanberi arazi asilzadiğânı kanaatının, köy cemaatının köleliğinden (servitude) azade olarak yapılan toprak işletmesinin herhalde daha müfit neticeler vereceği merkezinde olmasındandır . (3) Marinelliye (4) göre kurunu vusta nihayetinde bilhassa Toskanaya yayılan dağınık kolonizasyon dahi böylece izah olunabilir ; işletilecek toprağın vahidi kıyasisi demek olan *podere* bir aileyi işgal ve geçindirmeye kâfi gelecek bir vus'ata maliktir ; her mültezimin evi işlenen arazi üzerine kurulmuştur . Bu küçük işletmelerin bir çoğundan mürekkep zümre, idaresi mutasarrıfı tarafından bir kâhyaya tevdi olunan bir arazi malikânesi teşkil eder .

3 — Ziraat ekonomisinin tesiri.—Ziraat ekonomisinin şartları köylüye kâh topluluğu kâh dağınıklığı telkin edebilir. bu ekonominin seyrek veya keşifolmasına ve kuvvetli veya zaif bir çalışma vesaitine malik bulunmasına göre ziraatçının toprağa aynı suret ve nisbette ve aynı alaka ile vaziyet etmediğini görürüz ve bunlar tarafından vaki olan

(1) A. Woeikof, zikrolunan eser, sahifa 20 ve 23.

(2) I. Cvijic, La péninsule balkanique, sahifa 223-234.

(3) A. Woeikof, zikrolunan eser, sahifa 16.

(4) O. Marinelli, Geog. Teacher, 1925, sahifa 203.

bu tesabüp, bu temellük, şayet iktisadî şartlar değişmiş ise aynı memleket dahilinde şekilde değiştirebilir. Usulu ziraat tiplerinin mesken tipleri üzerine nasıl icrayı tesir edegeldiğini nazarı mütalaaya alalım.

Küçebe ziraat devri. — Ziraatın ilk devirlerinden biri küçebe ziraatı, “itinèrante,” ziraat yani kabili istifade vasi sahalardan bilistifade mezru tarlalara daima tebdili mevkı ettiren ziraat olduğu görünmektedir. Bu ademi istikrar aynı zamanda çalışma vasıtalarının fakirliği ve ahalinin zaif kesafeti ile de izah olunabilir. Toprağı kaplayan ot ve dikenleri yakmakla iktifa olunur; sathi bir sürülme ile küller toprağa gömülür; bir veya iki mahsuldan sonra tabiata iade için tarla terk olunur ve gayri mezru ihtiyat topraklardan bir yenisi açılır. Bu küçebe ziraatı Tacite zamanında Cermenlerde, xvıncı asrın İrlandalılarında, kurunu vustanın Gallois larında buluruz. Bu tarz ziraat elyevm Cenubî Rusyanın siteplerinde ve Şimalî Rusyanın ormanlık mintakasında müşahade olunur. (Souvalki, Vitebsk, Pskow, Grodno, Minsk, Mohilev, Smolensk, Tver); bazı yerlerde kolon brûlis ile işe başlar: ormanın külleri üzerine üç, dört mahsul eker; badehu yorulmuş olan tarlayı ormana terkeder. Aynı usul Olonetz, Arkhangelsk ve Permin bazı kantonlarında devam eder.

Küçebe olan bu ziraat (gayri müstekir ziraat) ile mesken de tıpkı tarla gibi yer değiştirir. Evlerin muhacereti, süknanın sadeliği ve hafifliği sayesinde kolaylaştırılmıştır. Bu şartlar dahilinde, ailevî temayüller mevcut olmadığı taktirde halile hiç bir şey topluluğu, gurupmanı telkin etmez. İktisadî noktayı nazardan ise sürülere mer’a temin için hali sahalara malikiyet ihtiyacı; mezru tarlayı sıklıkla yenilemek değiştirmek mecburiyeti; av için serbest sahalara idame etmek zarureti gibi bir çok sebepler dağınıklık, gevşeklik lehine icrayı şehadet ederler. Tarihî vesikalar bize daima bu iptidaî usulün dağınık veya münferit mesken ile müşareketini göstermiştir. Ailevî cemaatin bağlarını gevşettiği zamanlardan itibaren dağınık meskenin İrlanda ve Galles ler memleketine yayıldığını görüyoruz. xıncı asırda Giraldus Cambrensis, bize, Galilerin evlerini ahşap, zaif, seriüzzeval ve orman kenarlarında dağınık bir surette yaşayan nimrai bir kavmin ikametgâhı olarak tasvir etmektedir. Rus ormanının istimarı (kolonizasyon) münferit veya küçük guruplar halinde yürüyen orman açıcıların (pionnier) eseridir. Novgorod cumhuriyetinde xvıncı asrın bir kadastrusu, üzerinde müteaddit çiftlik ve métairie nin mezkûr olduğunu Woeikof bildirmektedir. Kurun vustanın arazi açılması (défrichement) Wurtembergde hameaux’lar ile başlamıştır. İsveçlilerin Norlandın orman kütlelerine hululleri, tıpkı Finlandiyalıların kendi sylve lerinde ilerilemeleri misillu dağınık yerleşmeler ile vaki olmaktadır (1).

(1) Köçebe ziraat için şu eserlere bakınız: P. Lacombe, L'appropriation du sol, Paris, lib-

Devrî mükerrer tevzi safhası.— Ahalinin tezayüdü ve kabili zer arazinin nüdreti cemiyeti, ferdin serbestçe ve yalnızca toprak sahibi olması (mülkiyet) hakkını tahdide mecbur edince, ziraat için yeni bir devir açılmış ve başlamış demektir; aileler arasında tevziini tanzim ve teshil için kabili zer yerler tesbit olundu. Mahdut bir zaman için olan bu tevzi, devrî bir surette yapılagelmektedir; bu tevzilerin gayesi toprakların kıymetlerindeki nisbetsizliği azaltmak ve genç neslin yeni gelenlerine toprak temin etmektir; böylece, taksimden müştereken müstefit olanlar arasında pek sıkı bir cemaat rabıtası tesis edilmişti. Toprakların devrî bir surette alakadarlar arasında mükerreren tevzii zımında cemaatin bu müdahalesi, sadece iyi ve kıymetli ve çok mahsul veren topraklara has idi; muntazaman zerolunan bu tarlalar haricinde, hali, orman ve mer'a (otlak) ve tevziata ithal edilmeyen ve müştereken temlikî caiz bir sürü toprak mevcut idi. Bu ziraî usuller Avrupanın birçok mintakalarında, Rusyada, İsveçte, Almanyada uzun müddet devam edegelmiştir. Toprakların mükerrer tevzii (bir toprak bir çok insan elinden geçirdi demektir) xvii inci asırda SörYohn Davies sını gözünü önünde hala İrlandada yapılmakta idi. Hansen 1835 te bu usullerin elan Eifel ve Hünsrück (1) de cari olduğunu söylüyor.

Ziraî tekâmülün bu safhası acaba bir mesken tekâmülüne tekabül ediyormu? Garip bir vakıa karşısındayız, bunun her memlekette aynı şekil ve tarzda tesir icra etmediği görünüyor: Bu safha, burada, dağınık meskeni olduğu gibi bırakıyor; başka tarafta bilâkis toplu meskenin husulüne yardım ediyor. Kurunu vusta İrlandasında üzerinde müşterek surette *runrig* ziraat yapılan ve devrî mükerrer tevzilerde herkese müsavi parçalar isabet eden kabili zer toprakların mevcudiyeti müşahede olunuyor. Seebohm'a göre, daha VII inci asırda ahali tezayüdünün herkese düşen hisseleri küçülttüğünden şikâyet olunuyordu. (2) Bu usulin, İrlandalıları, evleri kabili zer bu topraklara yakınlaştırmaya ve bunun neticesi olarakta toplanmaya sevkettiği zannedilebilir. Halbuki İrlanda daima dağınık bir *homestads* memleketi olarak kalmıştır.

rairie Armand Colin, 1912, sahifa 10-11, 19-22. — F. Seebohm. The English village community, sahifa 186, 270, 342, 368. — I. St. Lewinski, The Origin of property, sahifa 5-9, 15-18. — M. R. Bonn, Die englisch Kolonisation in Irland, Stuttgart, 1906, I, sahifa 255-259, II, sahifa 140-141. — H. Bernhard, Die landlichen Siedlungsformen, (Geog. zeitschr., 1919, sahifa 20-32). — A. Woeikof, Le groupement de la population rurale en Russie (Annales de Géographie, 1909, sahifa 13-23). — Beauchet, Histoire de la propriété fonciere en Suède, Paris, Lerose, 1904, sahifa 10-15.

(1) Lewinsky, zikrolunan eser, sahifa 52-53, 60-61. — A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 24.

(2) F. Seebohm, zikrolunan eser, sahifa 126, 214-230. — G. Slater, The Inclosure of common fields (Géog. Journal, 1907, sahifa 45-46).

Hakikatte pastoral olan bu memlekette iyi topraklar, işlenen arazinin pek ehemmiyetsiz bir kısmını temsil etmekte idi. Birdereceye kadar evvelden tesbit edilmiş olan muayyen zamanlarda toprak sürüp tohum atmak ve hasat almak köylünün hoşuna giden bir şeydir, fakat buna rağmen köylüler evlerini birbirinden müstakil bir halde mer'alarının civarına kurmağı tercih ederler.

İsveçte, kabili' zer toprakları devrî mükerrer bir taksime tabi tutmak adeti xii inci asırdan evvel mevcut idi. Bu adet veya *hamarskipt* her nufuasa, yeniden dağıtılmak için kanun tarafından tesbit edilmiş olan bir zamanda cemaata iade etmek mecburiyeti şartıla, muayyen birkaç sene için birkaç parça toprak temin ediyordu. Bir ziraat memleketi mevzuu bahsolduğundan, muayyen zamanlarda tarlalarını terketmek mecburiyeti çiftçileri taksimden hariç ve bütün evlerin toplanabileceği sabit bir mevki intihabına sevk etmiş olması ihtimal dahilindedir. Halbuki, aile evinin kurulduğu arsanın bile *topt* her a'lenin³ mülkü mahsus olmadığı ve hatta devrî taksimden bile kurtulamadığı söyleniyor. Binaenaleyh müddetini dolduran her aile yenisine yerleşmek üzere eski toprağını terkeder iken evini de yeni *topt* üzerine kurmak için sökmeye mecbur idi. Mamafi kanun köylüye bu babta kısa bir mühlet vermekte idi, bu sayede bütün meskenlerin aynı zamanda başka yere nakledilmek üzere yıkılmasından mütevellit karkaşalığın bir dereceye kadar önüne geçilmek isteniyordu. Mamafi doğrusunu söylemek icap ederse zaman-zaman evini başka bir yerde inşa etmek mecburiyeti alakadarlara okadar büyük külfetler yükletmiyordu. Zira kalasla kaplama tahtasının bir araya getirilmesinden vücüdegelmiş olan İsveç kır evleri kolaylıkla sökölebilir ve naklonulabilirdi. Böylece hamarskipt sistemi sayesinde münferit evlerde yaşamak itiyadı uzun zaman devam etti (1).

Rusyada, bilakis, toprağın devrî bir surette tevzii mükerrerleri ahaliyi köy hayatına sevk ediyordu. Rusyada nisbeten daha yeni, bir zamanda XVI, XVII inci asırdadırki, toprağın nüdreti ve ahalinin artması tesiratıla ziraî aynı cemaat ahalişi beyninde tarlaların devrî tevzii talep ve arzu olundu ve uzun zamanlar bir islav adeti zannolunan bir rus adeti *mir* böylece tekâmül etti; mir sahası üzerinden her aile babası, her nevi kıymette ki topraktan tevzi olunan parcalardan hissesine düşen toprakları alır ve bunları gelecek tevzi zamanına kadar, mintakasına göre 6, 10, 15, ve hatta 20 sene muhafaza eder. İsveçdekinden daha yeni olan bu tekâmül, orada olduğu gibi evlerin de devrî tebdili mevkiini icap ettirmedi; köylü, meskenini, her taksimde hicret etmeğe mecbur kalmamak ve müşterek bazı mesaiyi mümkün kılabilmek maksadıla köy

(1) Beauchet, Histoire de la propriété foncière en Suède, sahifa 32-33, 43-54, 187.

için intihap olunan yere yapmak mecburiyetinde kaldı . Bu hâlde, ziraî cemaatin mecburiyetlerinin köylüleri kendilerine toplu meskeni kabul ettirmek suretile münferitçiftlik sisteminden uzaklaştırmış olması ihtimal dahilindedir [1] .

Ziraat cemaati dahilinde sabit temellük devri .— Daima artan bir nüfusun terekkiyatı toprağın daha müfit bir surette amenajmanını mecburî kılmağa başladığı andanberi ziraatın yeni bir : afhası başlamışdır demektir . Köylüler devrî bir surette işledikleri toprağı değiştirmekten ise daima aynı toprağı kullanmağı istemeye başladılar; böylece tarlalarına sarfettikleri mesainin, gayretin menfeati kendilerine kalmış olacaktı. Bu ziraat formülü her yerde, her tarihte başlamış değildir ; fakat bu formül, ziraî cemaatin bütün azalarının tabaiyet ile mükellef olduğu sabit kaideleri muhtevi sistematik bir teşkilât meydana çıkardı . Avru-panın büyük bir kısmında onu öyle bir tarzda anladılarki, sene içinde hububatın istihsaline ve ehlî hayvanatın bakımına adapte olabildi; bu formül 3 senelik mütenavip ziraat usulünü ihtiva eder : aynı toprak üzerine birinci sene bir kış hububatı, ikinci sene bir ilkbahar hububatı ve üçüncü sene bir nadas. Bu mütenavip ziraatın tatbiki dağınık meskeni gayri mümkün kılan kaidelere göre yapılmakta idi. Kabili zer bütün arazi mütekabilen buğday, yulaı ve nadasa tahsis edilen üç porsiyon a (*Geunnee, fields, salscr, sole*) taksim edilmiş ve bu porsiyonlardan her biri üzerinde zürrain hürriyeti müşterek mesai ve tesanüt mecburiyetleri disiplini ile tahdide uğratılmıştı; ziraî işleri aynı zamanda yapmak ve nadas ile samansapını müşterek sürüye bırakmak lâzım idi. Herkesin tarlaları üç soles den herbirinde olduğundan , her evin bu dağınık, parçalanmış sahada bir merkez bulabilmesi gayri mümkün idi . Evler kuyu,köprü ve daha sonraları kilisa veya şato gibi bir merkez etrafına toplanıyordu;böylebir köyde oturmakla köylü hakikaten mülkünün merkezinde oturuyor demektir.“Mezruatın idare ve sevkinde anlaşma mecburiyetinin mülkün bazı noktalarında temerküz ihtiyacını yaratmış olması kolaylıkla anlaşılır. Ziraî hayatın mesai tarihlerini tanzim ve bazı işletme usullerini tesbit eden bir kooperasyonun mevcudiyetini herkes müsait bir telakki ile karşılar. Meskenin tecemmüü... bütün patika yollarının gelüp nihayet bulduğu mulavâssıt müşterek köyün vakıası.,(2) Bazı memleketlerde pek eski olan bu teşkilat, diğer bazılarında daha yeni tarihlerde kendini göstermiştir. Hamarskipt sistemine göre İsveçte toprakların mükerrer devrî tevazzüü, terekkiî ziraat ile yavaş yavaş yerini müşterek temellüke(*selskipt*)bırakmak meylini gösterdi. Bu

(1) Y. St. Lewinsky, zikrolunan eser, — A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 25, ve II 213.

(2) Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 185-186.

arazi ihtilali vilayet kanunlarının ihsarı devrinde yani XIII üncü asır ile XIV üncü asrın bidayetinde kemale ermekte idi; zaten bu ıslahat ihtiyarî olup alakadarlar arzu ve talep ettikçe kuvveden file çıkmakta idi. Toprakların bu kat'i tevezzüünün neticesi, köylü evlerinin gelüp toplandıkları köy için bir mevki intihabı oldu. Bu mevki ise zurraa, malik oldukları arazi vusâtına nisbetle tevzi olundu; herkes kenclisine tahsis edilen köy porsiyonunu **çit** içine aldı (**fopf**) ; köylü kendisine ait bu porsiyon içine, kendi evi ile komşusunun evi arasında, **yangın** zuhurunda suların isalesini kolaylaştırmak için muayyen bir mesafe bırakmak şartla dilediği her türlü inşaatı yapmakta muhtar idi (1).

Daha son zamanlarda XIX **uncu** asrın başlangıcında Cavada Chérison, Tegal vilayetlerinde köy teşkilatının (cemaat teşkilatı) bütün teferriat ile dağlık evleri istihlaf ettiğini gördük ; (2) pirinçlikler memleketinde sun'i sulama ekseriga meskenin toplu olmasını ister. Hindistanda bu babda pek çok misaller vardır, **Madrasın 30** mil Şimali - Garbisinde Pudu-vayal da (Carnatic) köy sahası toprağın kıymetini esas addeden muayyen **parçalara** taksim edilmiştir; **parçanın** biri su deposuna civar yani kuraklığa en az maruz olan toprağa ; diğer bir parça su deposundan daha uzakca olan topraklara ; diğer bir parça da su deposundan en uzak olan ve ancak iki veya üç sene içinde nihayet bir defa kâfi su bulabilecek olan topraklara tekabül eder (3). Burada dahi , meskenin mecburi olarak intihap ettiği nievki, (la site) mesainin etrafına dağıldığı müşterek bir noktada kâindir .

Hususileştirilmiş ziraat devri — Kırlar ekonomisinde yeni terakiyat ve yiyecek hususunda hissolunan yeni ihtiyaçlar , ilerlemiş bazı kavimlere, bazen pek erkenden, toplu meskenin **mahzurlarını** hissettirmiştir. Parçaların birbirine girift olan hali , zürrai yekcligerinin tahtı tabiiyetine sokmuş ve bunlara aynı sole üzerinde hepsinin aynı mahsulü alması, birlikte hasat yapılması, komşuların tarlasından geçmesine ses çıkarmaması, kendisine ait fakat uzak olan parçalara gitmek için vakit gaip etmek, diğerleriyle anlaşmadan ve teşrik mesaî etmeden ıslah ameliyatına teşebbüs edememek , zeredilecek nebatları rasyonel bir surette intihap edememek gibi muteaaddit külfet ve mecburiyetler yüklemiş idi. Sadece ziraî noktai nazardan , tarlaların ortasında kâin olan münferit mesken **hiç** şüphe yok ki daha ameli bir faideyi muciptir. Zürraa serbestii hareket verir ve onu topraklarına **yaklaştırır** ve cemaatcilik-tan mütevellit sıkıntılardan kurtarır. **Münferit** çiftlik, diğerin izacatından azade ve müstakıl daha kuvvetli bir ekonomi vahdeti teşkil eder.

(1) Beauchet, zikrolunan eser. sahifa 32-33. 41-43.

(2) Y. St. **Lewinsky**, zikrolunan eser. sahifa 30.

(3) G. L. Gomme. zikrolunan eser. sahifa 23-34.

Binaenaleyh tüccarî fikirlerin yeredindiği ve ziraî faaliyetlerine sadece muhallî istihlakâtı değilde büyük şehirlerin ihtiyaçlarını da müemmen kılabilecek bir şekil ve veçhe veren memleketler, köy cemaatlarının dağınık tarlalarını münferit çiftlikler teşkili için mütecanis bloklar meydana getirebilecek bir tarzda ve kati olarak bir araya getirmişlerdir. İngiltere bu azim arazi reformunu biri XV ve XVI inci ve XVIII ve XIX uncu asırlarda olmak üzere iki devrede başarabilmiştir: pek cesurane olan bu operasyon *enclosure* ismini taşır. Müstakil çiftlikler teşkili ile, çiftçiye her türlü teşebbüslere girişebilmesi imkânı ihsar olundu; çiftçi mesaisine ve mahsulüne keyfi istediği istikameti verdi, mütenavip ziraatta yonca ya bir yer verebildi, daha fazla hayvan besledi Hayvanlarını daha iyi muhafaza edebilmek için tarlalarını çitler içine aldı. Ziraattaki bu ihtilal meskende bir ihtilali intaç etti ve mesken de dağınık hale geldi. Yeni dünyaya yerleşen Avrupa kolonları ekseriyâ, kır yerleşmesinin en modern ve en iktisadî şekli olarak dağınık meskeni kabul ettiler. Elyevm dünyanın hemen her tarafında mezruatın hususileştirilmesi arzusunun, meylinin dağınıklık yolunu tuttuğunu görüyoruz: Akdeniz memleketlerinin sebze zirraatı, bahçeleri, Pô vadisinin mütekâsif hayvan yetiştirmeğe mahsus çayırlıkları.

Bazı insanların köy halinde toplanmağı ve bazılarının ise münferit çiftlik veya küçük hameau lar halinde oturmağı nasıl itiyatedindiklerini izah için demek ki bunların yaşayış tarzlarının ziraî, içtimâî ve tabiî bütün şartlarına müracaat etmek lâzım imiş. Meskenin tetkiki kırlar medeniyeti tetkikinin bir faslıdır; bu tetkik bu medeniyetin pek eski olan menşesine kadar çıkmak ve bugünkü devre kadar geçirdiği tekâmüllü takip etmek mecburiyetindedir. Mesken tiplerini tasnif etmek istiyorsak bunları sadece coğrafya tarafından meydana getirilmemiş beşerî teşebbüsler tecelliyatı gibi telekki etmeliyiz. Aynı bir memleket'e mesken amilleri aynı şekilde tesir icra etmemişlerdir; ziraî kolonizasyon mütevaliyen farklı mesken tarzları kabuledebilmiştir. Aynı bir memlekette iyice yerleşmiş olan bir mesken tipi, şayet beşerî muhitin şartları, icabatı herhangi bir tekâmülü lüzumlu göstermiş ise başka bir tipe münkalip olabilmıştır.

III — Topluluk tipleri

Bir zürra zümresinin sabit meskeni olan köy topluluğun mümesilidir. Acaba bu mesken tipi için nasıl bir tasnif prensipi kabul edebiliriz? Bu bapda bilhassa köye nazaran tarlaların mevki ve vaziyet-

tinî nazarı mütalaaya almak lüzumlu gibi görünmektedir. Bu mevki bize topluluğun menşesi ve sebebini iyice kavramaya müsait olan alâmeti ihzar eder. Böylece başlıca üç nev'i köy tanınabilir: 1. Mütenavip ziraat usulile işlenen tarlalı köy, bu nev'i kurunu vustadan itibaren Garbî ve Orta Avrupada münteşir buluyoruz. Hiç şüphe yok ki menşesi çok eskidir. 2. Bitişik, muttasıl, mütecavir tarlalı köy, menşesi daha yeni olup ahalinin tezayüt ettiği bir devrin mahsulüdür; kadim köy arazii mezruası arasında gayri mezru olan toprakların kolonizasyonuna tekabül eder. 3. İktisadî noktayı nazardan paradokslu bir yaratma olan veya asayişsizlikten ve büyük mülkiyetten doğmuş bulunan "dissocié", gayri mücavir tarlalı köyler.

I — Mütenavip ziraat usulile işlenen tarlalı köy. - Oldukça ilerlemiş ziraatî bir medeniyetin mahsulü olan bu köy tipi Avrupada pek eski bir devirden itibaren görünmeye başlamıştır. İyice tahtit edilmiş bir toprağı işleyen kalabalık bir zümrenin daimi ve müşterek meskeni olan bu köy pek nazarı dikkatî calip sıfatlar irae eder. Bu mezru sahâ, herbiri birer sene nöbetle kış hububatına, ilkbahar hububatına ve nadasa tahsis edilmiş olan üç "sole", la ayrılmıştır. Bu deveran insanları ve hayvanları iâşe edebilmek kaygusundan mütevellittir. Bu usul ehli hayvanlara muntazam bir çayırılık temin eder; her "sole", lün tarlaları (sole üç senede bir kere terk edilen tarla demektir) mahsulün hasadını müteakip köyün bütün sürülerine açık, vasi bir otlakıye halini alır. İngilterede *openfield* tesmiye olunan bu boş rayı sahâsı paysage'da ağaçsız, çitsiz açık kırılık sahalar halinde tecelli eder. Nadasa bırakılmış ve anızı sökülmemiş tarlalarda sürülerin otlaması ve tek bir sürü halinde toplanmış hayvanların serbestçe otlaması köy memleketlerinde kır hayatının en mütebariz hususiyetlerinden biri gibi telâkki olunabilir; muayyen tarihlerde bütün topraklardan her türlü mahsul kaldırılmış olmalı; bunun içinde bütün mahsulü çabuk ve birdefada biçmek ve binaenaleyh müteakabilen birbirine yardım etmek lâzımdır; mesai tesanüdü köylüleri birbirleriyle birleştirmiştir; bu tesanüt ziraatî mevcudiyete hakimdir, işletmeyi tanzim ve meskenlerin sık köyler halinde toplanmasını amirdir. "Dağınık topraklarını meskeninin etrafına toplayamayan zürra münferit bir vaziyet alamaz, ve mülkünün merkezinde yaşayabilmek için bir çaresi vardır ki o da köyde kalmasıdır. Ziraatı mütenavibe, cıdlerle ve ya başka bir suretle tarlaları kapamak imkânsızlığını ve hâli mer'a usulüne tebaiyet mecburiyetini ve toprak parçalarının karmakarışıklığını tevlit eden bir mesai rejimi emreder. Toprağın, kendisini cemaatin köleliyinden azat edecek olan istiklali, ferdî bir teşebbüsten doğamaz, ya cemaatta yaşa-

mak lâzımdır veya daha işlenmemiş olan bazı kantonlara hiçret edüp münferit çiftlik halinde yerleşmek suretile tamamen ayrılmalıdır. „ (1) Bu arazi rejimi medeniyetimizin tanıdığı en eski bir rejim gibi görünmektedir. Köy meskeninin kökünüde tarihten ötede meçhulümüz olan devirde aramak doğru olur kanaatındayız, bu tip yerleşme ozamanlar mutlaka zirai hayatın kendisile teşriki mesai ettiği müstesna mintakalarda doğmuş olsa gerektir. Bu rejimin Fransada IX uncu asırda Saint-Germain - des-Prés (2) poliptiklerinde “polyptique” ve Belçikada Mont-Blandino (3) “ abbaye „ yinin sicillerinde üç senelik nöbetile pek vazih bir surette tasrih edildiğini görüyoruz. Hanssen metinlere istinaden bu rejimin VIII inci asırda (4) Almanyada ve Seeböhm ise VII inci asırda (5) İngilterede mevcudiyetini haber veriyor. Nederece eskizamanlara çıkarlar ise çıksınlar kurunu vustanın bu metinleri, haber verdikleri teşkilatın hiç şüphe yok ki tevellüt ilmi haberini teşkil etmezler. Bilâkis herşey, kurunu vusta başlangıcının köylerle, mukâdem zamanlar köyleri arasında bir devamlılık göstermektedir. İngilterede Brötonlar zamanında marnın istimali muntazam bir münavibeyi istilzam etmekte idi; Seeböhma göre (6) Saksonlar köy cemaati teşkilatını ve openfield’i muhtevi ve Romalılardan pek evvele çıkabilen eski bir ziraat bulmuşlar imiş. İngiliz köyüne dair mühim kitabında H.Peake(7) köy cemaatinin menşei ni ta tarihten evvelki zamana kadar götürmektedir; mumaileyh müellif, mezru toprakların müştereken işletilmesi sistemine istinat eden bir cemaat sisteminin hububat zeriyaatının bidayetine yani “néolithique” devrine kadar çıkabileceğini kabul etmekte ve İngilterenin Şarkında ilk köyler tesisinin Alp ırkından (miltattan 1000 veya 900 sene evvel) insanların bu mintakaya vurdu zamanına müsadif olduğunu tasavvur eylemektedir. Bu ırkın adam-

(1) G. Hottenger, Morcellement et remembrement, Paris. Baillière, 1914, sahifa 40. — Bu köy tipi hakkında birçok müellifler eser yazmışlardır: O. Sehlüter, Deutsches Siedlungswesen, Reallexikon (Y. Hoops,) 1911 - 1913, sahifa 402 - 439. — G. Seeböhm, The English Village Community, Londres, 1898. — Y. Wilson, Agriculture and its history. Ireland, Clare Island (Proc. R. Irish Academy, mai 1911, 46 sahifa). — A. Meitzen, zikrolunan eser ve bilhassa Atlası. — I. Flach, L’origine historique de l’habitation et des lieux habités en France, Paris, Larose, s. d. — H. Bernhard, Die ländlichen Siedlungsformen (Géog. zeitschr, 1919, sahifa 20-32). — Vinogradoff, English Society in the eleventh Century, Oxford, 1908.

(2) M. B. Guérard, Polyptyque de l’abbé Irminon, Paris, 1884: Prolégomènes, sahifa 649.

(3) V. Brants tarafından zikredilen: Essai historique sur la conditison des classes rurales en Belgique jusqu’a la fin du xvii e sieele, Louvain-Paris, 1880, sahifa 206.

(4) J. Wilson, zikrolunan eser, sahifa 10.

(5) F. Seeböhm, zikrolunan eser, sahifa 376-379.

(6) F. Seeböhm, zikrolunan eser, sahifa 250-251, 430-436.

(7) H. Peake, The English Village. The Origin and Decay of its Community, London, Benn. 1922.

ları Şarki İngiltereye vurutlarında ovaların ağır topraklarını açmışlar ve Orta Avrupada ki vatanlarında olduğu gibi üç senelik münavebe usulile açılan yerleri mezru bir hale komuşlardır .

Almanyada, köyler sahası, Gradmannın güzel tetkiklerinin gösterdiği gibi en eski olarak nüfuslanmış olan havaliye ve neolitik zamanına ve Hallstadt devrine ait ençok bakaya vermiş olan yerlere ve neolitik akvamin ormanlardan âri, açık ve ziraî yerleşmelere müsait topraklarına tekabül eder. İptidaî ormanlar ortasında birer rahne gibi duran bu tabiî aralıklarda, beşeriyetin orman açıcıları tarlalarını yoktan varetmişler ve köylerini kurmuşlardır; hali hazırdaki köylerimiz doğrudan doğruya bunların neslindendir. Bu iptidaî nüfuslanma mın-takaları Almanyada Souabe ve Wurtemberg'in kalkerli yaylaları, Neckar, yukarı Rhin, Tuna, Moravya, Thuringe, Westfalya (Hellweg) nın limonlu ovaları, Fransa ve Belçikada Lorraine, Beauce ve Pikardiyanın, Hesbaie'yin yabis ve mümbit ovalarıdır. Ormanlık kütleler arasındaki bütün bu açık sahalar ziraî ilk cemiyetlerimizi toprağa bağlamıştır. Mütenavip ziraat yapan tarlalı köyün menşei bulabilmek için kableltarih zamana kadar çıkmaklığımız icap eder. Meskenin bu kadim topluluğu o derece kuvvetli bir taamül ve an'ane yaşatmıştır ki toprağın *sole* şeklinde taksiminden ve müstakil bloklar halinde tevzi etmek için parçaların (tarlaların) dağılmasından vazgeçmiş olan bazı memleketlerde bile halâ ahali köye sadık kalmıştır. Her türlü cemaat külfet ve mecburiyetinden yakasını sıyırmış olan zürradan herbirinin mülkü yine bu merkezden işletilir. Bu natamam tekâmülün en güzel bir misalini şüphesiz *Aurigny* (1) adasında bulabiliriz.

Eski medeniyet sahibi bazı memleketler dahi müştereken yapılan ziraî bir işletmenin bütün işlerini bir mevkia cemedan köy sistemine maliktirler. Hindistan da iska sularını kontrol etmek ihtiyacı köylüleri birbirine yaklaştırmış ve bu yaklaşımdan onbinlerce köy doğmuştur. Hertarafta, evlerin grupmanı, toprak parçalarının dağınıklığı, uzak tarlalara varabilmek için katedilmesi lâzım uzun mesafeler nazarı dikkati celbeder : Gangaikondan'da (Tiennevelly distriki) 600 ü yarım akr'dan daha küçük olmak ve en uzakta bulunanı köyden 4,5 kilometre mesafede bulunmak üzere 1913 toprak parçası vardır; Eruvellipet'de (Madrasın 160 kilometre Cenubunda) 30 akr'lık bir işletme yirmi bir parçaya ayrılmıştır. Köy hududu dahilinde aynı zürrain tarlalarının bu çeşit parçalanmasına, dağınıklığına *Provinces Unies* (birleşmiş vilayetler) de ve Bombay prezidansında tesadüf olunur . Bu usulün müteaddit mahzurlarını sayan *Slater* diyor ki: köy hayatının

(1) S. Harris. La communauté de village d'Aurigny (Annales de Géographie, xxxv, 15 juillet 1926. sahifa 293-297).

teamül ve an'anesi her tarafa o derece kök salmıştır ki köylülerin bu mahzurları tahfif için teşebbüste bulunmaları pek nadirdir . (1)

2°.— *Birbirine bitişik (muttasıl) tarlalı köy*.— Parçalanmış arazili kadim köyler yanında, kurunu vustada Avrupanın orman ve bataklıklarını açan, hazırlayan kolonlar tarafından tesis edilmiş olan başkaları da vardır .

Biliyoruz ki bu aynı devir münferit birçok çiftliklerin ve *hameau* ların ihdasına şahit olmuştur . Münferit meskenin iktisadî faikiyetini bildiren, tanıtan bu nesil içinde acaba neden toplu meskeni kabul eden insanlar bulundu ? Bu yeni kolonilerin bir kısmı mühimmi bataklıklar ve ormanlar arasına yerleşmiş olduklarından , bunlara topluluğu emreden tabii şartlar olsa gerektir . Fakat bu yeni köylerde, mütenavip ziraat usulile işlenen tarlalı köylerden farklı olarak, her evin tarlaları ile olan teması kemali ehemmiyetle muhafaza edilmiştir . Bu mücaveret, bitişiklik ekseriya köyün, koloniyi tesis eden büyük eshabı mülk tarafından, kararlaştırılan umumî planından mütevellittir . Çiftlikler bir yolun sağ ve soluna dizilirler; her bir çiftliğin arkasında, işlenecek saha arasından geçen ve komşunun tarlasına muvazi olarak ilerleyen ve az ve ya çok geniş uzun bir kuşak halinde olan tarlaları uzanır . IXuncu asırdan XIV üncü asra kadar kurulan bu nevi köylere Alman alimleri (Meitzen, Bernhard Schlüter, Gradmann) pek iyi intihap edilmiş olan *Reihendörfer* (bir sırada köyler) ismini vermişlerdir . Bu tip köylerde iki nevi köy tefrik olunur: bataklık köyleri (*Marschhufendörfer*) ve orman köyleri (*Waldhufendörfer*) .

Bataklık köyleri, Garbî Avrupanın alçak memleketlerinde ratıp ve feyezan altında kalan mıntakalarda setler ve kanallar boyunca kurulmuşlardır . Her ev seddin iç tarafına takılmıştır ; çukurlar tarafından muntazam bir surette taksim edilmiş olan tarlaları ise, tefcir edilmiş bütün sahayı kateden ve dümdüz hat halinde uzanan dilimler teşkil eder . Bu köy tipi Neerland memleketinde doğmuştur . Gerek Polderlerde (*streekdorpen, dijkdorpen*) ve gerekse turplar kolonisinde bunlara pek çok tesadüf olunur . Şimal denizinin Alman memleketlerinde Weser ve Elbe boyundaki köyleri Hollandalılar yapmıştır; ilk köy Brême civarında Vahrda 1106 da inşa olunmuştu; bu tip XIII üncü ve XIV üncü asırlar esnasında daima Hollandalıların müşareketile yayılmıştır; Alman turbiyerlerinde bunların XIX uncu asırda da inkişaf ve tekâmül ettikleri görülür . İngilterenin Fens'leri veya Pô havzasının alçak ovaları gibi kurutulmuş diğer mıntakalarda da aynı sistem tatbik olunur (2) .

(1) G. Slater, *Economic Studies*, zikrolunan eser.

(2) Zikrolunan şu eserlere bakınız : Bernhard, sahifa 28 . — Schlüter, sahifa 402, 436. — A.

Orman köyleri ormanlık dağlarda yollar veya vadiler boyunca yerleşmişlerdir. Bura da dahi bir yolun her iki tarafına kurulmuş olan meskenler, aşağıda bahçe ve çayırları, daha yukarıda tarlaları ve daha yukarıda otları ve ormanları ihtiva eden uzun bir toprak kuşağına sahiptirler. Bu köyler Kara Ormanda, Odenwald, Erzgebirge, Südete'ler, Spessart, Frankenwald, Böhmerwald, Riesengebirge de pek çokturlar. Bunlara Avusturyada, Pomeranya'da ve Silezyada dahi tesadüf olunur (1). Fransanın pek eskiden beri tarla olarak açılmış olan bazı mıntakalarında meselâ Caux diyarının Şimalinde de bu kabil köylere rastgelinir. Léopold Delisle Normandiya ormanlarında tarla olarak açılan yerlerde kurulmuş olan köylerin tarihini XII ve XIII üncü asırların metinlerinde takip etmiştir; meskenlere tahsis edilmiş olan arazi *boels* tabir olunan müsavi parçalara taksim edilmiş idi. Geniş olmaktan ziyade uzun olan bu boels'lerin bir ucuna köylü kulübesini yapardı ve bu kulübeler köyden geçen yolun her iki tarafına dizilirlerdi. Müteaddit köyler elyevm bu vaziyeti muhafaza etmektedirler (2).

3 Gayri mücavir tarlalı köy - Bazı köylerde, işlenen tarlalar ile zürrain meskeni arasında doğrudan doğruya bir temas ve hatta mücaveret müşahede olunmaz. Toplanma (groupement) ziraî bir plan üzerine istinat etmez. Hatta tarlalar vaziyetinin, işletme için paradokslu bir müşkülât irae ettiği görülür, köyün iki unsuru yani evleri ve toprakları arasında ayrılık vardır. Bu ayrılığı, bu ademi mücavereti, müdafaa zaruretile yükseklerle tüneyen, üstüste yığılan, sıkışan ve tahkim edilmiş olan köylerde müşahede ederiz. Bu köyler işledikleri tarlalardan pek uzaktadırlar ve bazen de vadideki tarlalarından yüzlerce metre yüksekte kâindirler (Tepe köyleri). Tabî, asayiş avdet edince, yükseklerle tünemiş olan köylerde tarlalara yakın olmak için hemen vadilere inerler. Cenubî Alpelerde ve meselâ aşağı Verdon boyunca bu tip köyler harabiye yüz tutmuştur, sakinleri ise aşağıya (ovaya) hicrette berdevamdırlar. Cenubî İtalyada büyük arazi sahiplerinin, topraklarında çalışan bütün kolları bir araya tahaşşüt ettirdikleri ve amelenin tarlaya varabilmek için bazen 20 hatta 30 kilometreden fazla yol yürümeye mecbur edildiği büyük köylerde de ademi mücaveret herhalde az değildir. Orta ve Cenubî İtalyada köyden uzak bağlar pek çoktur; bağcı üzüm devşirme zamanın-

Meitzen, I, sahifa 43, 49; II, sahifa 31-37, 543 ve 544. — Blink Nederland, III, sahifa 257-260. — Padoue, Rovigo, Ravenna, Forlì, Reggis, Emilia paftalarının hulasası olan Marinelli atlasına da bakınız.

(1) Şu esere bakınız: R. Gradmann (Forschungen, 1913, et Petermanns mitt; 1910). — A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 26, 416; II, sahifa 396-400, 417-418. — M. Mayr, Die Siedlungen... Böhmerwald (Forschungen, 1912).

(2) Lepold Delisle, Etudes sur la condition de la classe agricole et l'agriculture en Normandie au moyen âge; Evreux, 1851, sahifa 395 ve 396.

da bağında muvakkat bir mesken yapmak zarureti hissedar . Peloponése de, dagdaki bir çok köylerin ovalarda tarlaları vardır ; bazen bu topraklar köyden günlerce mesafededir: ovada bir ev yapmak (kalivia) mecburiyeti bundan doğmuştur; kışın tarlalardaki işlerden dolayı kalivia da yazın ise dağın köyünde otururlur (1) .

IV Dağınıklık tipleri

Meskenin dağınıklığı, ferdî, şahsî temayülün içtimaî temayüller üzerine olan zaferine işarettir. Niçin bazı memleketlerde asırlardanberi münferit mesken devam ve temadi edegelmektedir ? Niçin diğer memleketler toplu meskenin yerine dağınık meskeni intihap ettiler? Yeni nüfuslanan yeni memleketler niçin dağınık meskeni toplu meskene tercih ediyorlar. Bütün bu sualler bizi, dağınık tip içinde, yaşlarla yani kolonizasyon tarihi veya kendilerini doğuran ziraî tekâmül ile birbirlerinden esaslı olarak farkolunabilen dört nevi tip tefrikine sevkettiştir . Bu neviler ise şunlardır : 1° İptidaî, asıl olan dağınıklık (pek eskiden) 2° toplugun arasına sokulmuş olan dağınıklık ; 3° . sonradan olma dağınıklık; 4° . Daha yeni olan iptidaî dağınıklık .

1° — *İptidai dağınıklık (pek eski)* —Biliyoruzki toplu mesken ve köy halinde yaşayış kır ekonomisi zaruretinden meydana gelir: hububat yetiştirmeğe hazır olan mümbit toprak;tarzı istimali cemaatin azaları arasında tanzim edilecek olan ve tevzia tabı kıymetli toprak. Daha az mümbit ve ziraattan ziyade çayırılığa daha kabiliyetli dağlar,ormanlar, landlar diyarında aynı zaruretler kendini hissettirmez. Kabili zer sahalar gayri kabili zer topraklar arasına inkıtalı bir surette dağılmıştır; nadasa terkolunmuş vasi sahalar ise sürülere cevelangâh olur. Daha az kesif olan bu membalara halile daha gevşek, daha dağınık bir mesken tekabül eder. Binaenaleyh birçok memleketler pek eskidenberi dağınık meskeni kabul etmiş ve asırlardanberi bu tipi buğüne kadar sadıkane bir surette muhafaza etmişlerdir. Bu kadim adet paysage'ın kendisinede, her meskûn sahanın etrafını çeviren divar, çit, toprak settin ve ağaç sıralarının muhite verdiği manzara ile bir hususiyet bahş eder ve adeta bu dağınık tipi kabul etmiş olan yerlere has bir fizyonomi meydana getirir. Köyler memleketinin duvarsız, setsiz ve çitsiz , hali, çıplak kırlarile, hemen bütün tarlalarının dört bir tarafı kapalı (çit, set ve saire) münferit çiftlikli memleketlerin yeşil ve girift kurulukları arasında çok eskidenberi meşhudumuz olan tezat dahi işte buradan ileri gelir .

En eski münferit, mesken mıntakaları meyanında Britanyanın Garbı

(1) Gayrimücavir köyler için şunlara bakınız : D. Mouralis, zikrolunan eser . — O . Marinelli, Geog, Tachere, 1925, sahifa 203. — A. Philippson, Der Peloponnesos, 1892 .

vardır (İrlanda , İskoçya, Galler, Devon, Cornouaille) : Galler memleketi dahilindeki seyahatından bahseden Leland hiç bir tarafta ahalinin toplu meskeni yoktur hepsi dağınıktır diyor (non vicatim but all spar-sim) . Cornouaille'yin eskiden beri esasen dağınık çiftlikli ve pek kadim *enclosure*'ler memleketi olduğunda bütün müverrihler müttefiktir. İrlanda için de aynı şeyleri söyleyebiliriz [1].

Fransada dahi Brötanya ve Normandiyanın Garb memleketleriyle dağlık memleketleri için vaziyet aynidir. Arbos Şimal Alplerinde, hameau veya münferit çiftlik şeklinde dağınıklığın umumî olduğunu söylüyor [2] Cholley e göre Savoie Prealplerinde dağın nüfuslanması XI ve XII inci asırdan itibaren dağınık şekilde tecelli etmektedir. “ nüfuslanma ferdî ve ya ailevî işletmenin hususî bir şekline merbut bulunmuştur. Küçük hameau lara tevezzü, mıntakanın nüfuslanmasının aslî (originel) şekli gibi görünmektedir ve XVI ıncı asırda da nüfuslanma terakkisi küçük hameau lar ve münferit çiftlikler halinde tecelli etmektedir ... Münferit ev, pek iptidaî, basit hameau (birtanesi on evlik idi) kırlar nüfuslanmasının aslî şekilleri gibi görünmektedir . 1 : 80000 mikyaslı harita bu dağınık veya ancak ikisi, üçü, bir araya toplanmış gurupları büsbütün tebarüz ettirir. Mesela Grand Bornand'da Chinaillon hameausunun 27 evi bir kilometroluk bir saha üzerine dağılmıştır „ [3] Sègala da ve Yukarı Cevennes (Massif Central) lerde, Roussillon dağlarında ve Vosges'larda aynı serpintiyi gürürüz. Vosges dağlarının nüfuslanması XII inci asırdan itibaren, yumak şeklindeki köylerin sahası olan ova ile bir tezadı tam halinde olarak hameau ve münferit çiftlik ile başlamıştır [4] . Brötanyada dağınıklık kaidei umumiyedir ; hatta tezayude bile bir temayül vardır . “İki ışıklı küçük guruplar artmaktadır ; köylü çayır ve tarlasının köşesine, tarlayı tahtid eden çukurun dört divarı arasına çekilmektedir „ [5] .

(1) A. Meitzen, Die verschiedene Weise des Uebergangs vom Nomadenleben zum festen Siedlung, 7 ième Congrès géographique international, Berlin, 1889. İkinci kısım. Sahifa 483-498.— G. L. Gomme, zikrolunan eser, sahifa 141-142. — F. Seebohm zikrolunan eser, sahifa 240-242. — R. H. Tawney, The Agrarian Problem in the Sixteenth Century, London, 1912, sahifa 262. — A. G. Bowen , Study of rural settlements in South West Wales (Geog. Teacher, Spring 1926 sahifa 317 - 325) .

(2) Ph. Arbos, La vie pastorale dans les Alpes françaises , Paris, librairie Armand Colin, 1924, sahifa 481, 499, 519, 529.

(3) A. Cholley, Les PréAlpes de Savoie, Paris, Librairie Armand Colin, 1925 (nüfuslanma ve meskenden bahseden fasıllara bakınız).

(4) A. Fournier, Topographie ancienne du département des Vosges, Epinâl 1897.

(5) C. Vallaux, La Basse-Bretagne, Paris 1906. Sahifa 131-132.

Almanyada Vestafalya *Geesti* landlarında, Weser'in Garbinda tarihin en derin zamanlarına bile dalsak yine, herbirinin etrafı bir toprak tümseğile iyice çevrilmiş münferit çiftliği (*höfe*) görürüz. Almanya Alplerinde ve Baviyera Böhmerwaldında dahi dağınıklık hakimdir. Şimali Avrupanın kabili zer dağınık topraklı kayalık sahalarında nüfuslanmanın temeli çiftliktir. İzlanda ve Groenlandda da böyledir. Balkan yarım adasının Garbinde, Dinarik dağlarında faik olan mesken tipi dağınık mesken tipidir. "Köyler bazen 7 ile 8 kilometre bir tul üzerine yayılırlar; hameaularında bazan birbirlerinden 2 ile 3 kilometre uzaktır... evleride bir kilometroluk veya daha fazla mesafelerle ayrılmıştır ... Bütün binalar, köylünün toprakları, bahçe, orman evin etrafına toplanmıştır; hepsi iktisadî bir blok teşkil eder „ [1].

Meksikada dağlık mıntakalarda ve hululu müşkül topraklarda, *haciendas* lar, ve bunların *peones* köyleri ve endiyelerin en mümbit ve en velut toprakları işgal eden köy cemaatları ile bir tezaadı tam teşkil eden *ranchos* lar müşahede olunur. Bunlar münferit veya pek basit hameaular halinde toplanmış küçük mülkiyetler (*rancherias*) dır; bunlara bilhassa Jalisco, Guañajuato, Michoacan hükümetlerinde ve dahazıyade bu hükümetlerin büyük işletme veya hacienda lar halinde işletilmesi gayri mümkün olan parçalanmış ve maktu topraklı distriklerinde tesadüf olunur [2]. Hindistanda Köylerin yarım adanın Şarkında hakim bir vaziyette olmasına rağmen Malabar, Cochin, Trawancore massifleri köylüleri evlerini toplu bir halde bulundurmaktan kaçınmaktadırlar; dağınıklık, esas ziraatı pirinç gibi bir hububat olmayüpta hindistan cevizi ağacı gibi bir ağaç olan yerlerde haddi azamisini bulur [3].

2 Topluluğun arasına sokulmuş olan dağınıklık-Pek eski zamandanberi münferit mesken tipini kabul etmiş olan memleketler yanında, istismarı daha yeni diger memleketler vardır ki, oralarda toplu mesken nahiyeleri arasına, içine dağınık mesken nahiyeleri sokulmuştur. Pek evvellerdenberi ve iptidaen mezru orman aralıkları arasında, kurunu vusta tarla açımının, bünyelerinde yeni rahneler meydana getirdiği ormanlık kütleler mevcut idi : eski köylerin çevresinden ötede, landlarda, nadasa terkolunmuş yerlere . sızıntı halinde gelen kolonlar yerleşmesi vaki oldu. Dağınık nizam halinde gelen ve köy daireleri arasına sokulan bu nüfuslanma dalgasının misalleri Fransada mefkut değildir. Musset XIveXII inci asrın Aşağı Maine'inde (Bas-Maine) gördüğü ve eski müesseselerin aralıklarına sokulup yerleşen çiftlik veya "métairie," gibi münfe-

(1) I. Cvijic, La péninsule balkanique, sahifa 173-174, 216, 218-220.

(2) G. Mc Cutchen Mc Bride, The Land systems of Mexico . New York, 1923.

(3) Slater, zikrolunan eser, sahifa 152.

rit yeni bir malikâne tiypini tasvir ve tavsif etmektedir. Bu malikâne-ler kendilerini kuran veya onlara sahip olan kimselerin isimlerini harfi tarifi takiben ve “ière,, ve “èrie,, lahikalarını alarak taşımakla karakterize olurlar; rahip Angot sadece Mayenne départmanında tahmini 2500 ismihası femişil eden bu isimlerden 8000 den fazla saymıştır; orada nüfuslanma mütevali tarla açımıla, ormanın aleyhine olarak yapılmıştır [1]. Parisin Garbında Mauldre’nın sağ sahili üzerindeki limonlu yaylaları işgal eden eski büyük köylerle bu nehrin sol sahili üzerinde ormanlar ve lândlar arasına yayılmış olan hameau ve münferit çiftlik tozları beyninde pek manidar bir tezat müşahede olunur; bu dğınık yerlerin kısmı azamının kurulma tarihleri köylerin kurulma tarihinden daha yenidir. Kadim zahire toprağı olan Beauce ile, Puisay ve Gâtinais korulukları arasındada aynı tezat göze çarpar. M. Quantin (2) Puisaye’yin Yonne departmanına ait olan kısımlarını bize “sayısız çiftlik, dağınık evler ve hameau lar ile örtülü ormanlık veya koruluk kırlar diye anlatıyor. Eski vesikalarda bu mahaller nadiren zikrolunmaktadır. Bunların kısmı azamı menşelerini, derebeyi senyörlerin ve manastırların kendilerine ait malikânedan eşhası hususiyeye terkettikleri parçalara medyundurlar,, (XV inci asır) .

Almanyada dahi, bir sürü hameau ve münferit çiftlik köy nahiye-leri aralarına sokulmuştur. Kurunu vustanın tarla açımı devri esnasında doğmuş olan bu mesken şekillerini meselâ Kinzig ve Murg (Kara orman) (3) vadilerinde, Vestefayla ovasında (4) , Neckar ve Mein havzasına hakim olan ârızalı yayla ve tepelerde görürüz. (5) İsviçrede Zurich gölü etrafında, ovalar ve taraçalar üzerine kurulmuş olan eski köyler yanında, menşelerini dağda ve ormanda tarla açıcımının büyük devresine medyun olan bir yığın dağınık mesken vardır(XII inci asırdan XIV üncü asra kadar) (6) . Jurada, Olten ve Aarau’nın Şimali Garbîsinde, büyük köyleri, henüz açılmış tarlalara dağılmış olan bir yığın çiftliğin takip ettiği görülür. (7) Felemenkte Brabant, Limbourg, Gueldre, Overijsel kumları üzerinde, her yeri çit ve ya topraktan setlerle muhat tarlalarının ortasında çiftlikler, yollar ve izler boyunca lantlar arasına dağılmış bir haldedir.

(1) R. Musset, Le Bas-Maine, Paris, librairie Armand Colin, 1917. sahifa 223-239, 452-455.

(2) Flach tarafından neşrolunan, Origine de l’habitation, sahifa 91.92, sahifa 63-64.

(3) Gradmann, zikrolunan eser, (Petermanns Mitt.) sahifa 186.

(4) Schlüter, zikrolunan eser, sahifa 543-544.

(5) A. Meitzen, zikrolunan eser, I, sahifa 416-417, 431-441.

(6) A. Schoch, zikrolunan eser, sahifa 80 ve 81.

(7) İsviçre haritası 1: 25,000 mikyasında, 146 dans 150 inciye kadar olan paftalar.

3 Sonradan olma dağınıklık . — Bazı memleketlerde, toplu köyün mahzuru ancak uzun zamanlardan sonra ve ağır ağır anlaşılmağa başlamış ve ziraî işletme için bu mahzur o derece tahammül edilemeyecek bir hale gelmiştir ki dağınık mesken bazen derece derece, yavaş yavaş ve bazan da bilâ intikal toplu meskenin yerini almıştır. Böylece meskenin, mevcut şeklin tam zıttına olarak, adeta yeniden inşasına şahit oluyoruz. Fakat sevki tabiî neticesi olan inşa vakıalarile sistematik inşa vakıalarını birbirinden tefrik etmek icap eder .

Ekseriya adeta bir sevkitabiî ilcaatıla, köylüler ağır ağır ve derece derece toplu meskenden kurtulmağa çalışırlar. Macaristanın pek büyük köyleri etrafında o derece vasi topraklar vardır ki adeta bunları hem köyde oturmak ve hem de işlemek gayri kabildir. Binaenaleyh bazan köyü 10 ve hatta 15 kilometroluk nısıf kuturlu bir daire halinde çeviren çavdar, mısır, patates tarlaları nahiyesinde köyün evlerinden daha basit bir bina olan ve köylünün tarlalarındaki yaz işleri için gidüp muvakkaten oturduğu *tanyas* lar inşa olunur. İki odadan, bir tavla ve hangardan ve bir zahire anbarından mürekkep olan tanyalar kiremit ve ya kamışlarla örtülüdür. Hayvanları muhafaza için bina bir setle çevrilmiştir; kuyunun su çekmeğe mahsus olan uzun kolu düm düz ovada *tanyayı* uzaktan haberler. Köylerin ziraî mülhakatına böylece dağınık evcik tozları yayılır. Muvakkat ve konforsuz olan tanya bazan daimî olmağa meyleder; böylece köylerin parçalanmasını hazırlıyor demek olan bir temayül belirir. Bu dağınıklık şekline (*tanyas*) bir başkası da gelir munzam olur: bunlar ziraat nahiyelerinin ötesinde, *puztanın* boşluklarında teşekkül eden ziraî küçük kolonilerdir; bütün sene çalıştığı bir avuç toprağı üzerinde köylü daima bir kulube yapar; bu meskenin dağınıklığına doğru görülen yeni bir terakkidir. (1)

İsviçre Mitteland ında köy cemaatlarının yavaş yavaş ilerleyen dağılmaları buna mukabil münferit çiftliklerin tezayüdü nazara çarpar; Winterthur civarında Wülflingen cemaatında köylülerin üçte ikisi 1800 senesinde köyde mukim idiler: Şimdi ancak nısıf köyde oturur; diğerleri münferit çiftliklere dağılmaktadırlar. (2) Rusyanın bazı mıntakaları dahi müstakil işletmeğe doğru yürümektedirler: Kırımın Şimalinde ki steplarde ve Konstantinograd distrikinde birçok köylü toprak satın almış olup münferit çiftlikler halinde yerleşmişlerdir. Kherson vilayeti Şimalinde köy sisteminin mahzuruna kani bazı zeki erbabı ziraat tarlalarına muhaceret etmektedirler; otuz senede, meskûn mahal

(1) Zikrolunan şu esere bakınız : L. de Lager sahifa 438-444. — W. Götz, Das Donau gebiét, Stuttgart, 1882. sahifa 266-267. — A. Kain, La Hongrie, Budapest, 1910 sahifa 103.

(2) Bernhard, zikrolunan eser, sahifa 31.

başına ahali mikdarı vasatısı yüzde elli tenezzül etmiştir. (1) Bu son seneler esnasında çeşitli ziraat (polyculture) yapan münferit işletmeler işlerinde epice muvaffakiyetler gösterebilmişlerdir; bu misal Rus köylüsünü cemaatten ayrılmaya sevk etmektedir. Fakat bu yeni yerleşme, bütün mebaninin yeni mevkie nakilini icap ettirdiğinden dolayı pahalıya oturmaktadır. (2)

Mısırdaki, yeni ekonominin bazı mübrem taleplerine artık toplu köy uygun gelememektedir. Daimî iska ve pamuk gibi yaz mezruatından dolayı zürra köyünde kalmaktan ziyade topraklarına yakın olmakta menfaat görür. İşte, işletme sahası üstünde, amele ve hayvanları iş mahalline varmak için uzun mesafeler katından berayı vikaye inşa edilegelmekte olan kır meskenlerinin, *ezbahs* lerin git gide tekâmül ve inkişafı bundan dolayıdır; bir çeyrek asırdanberi bu kabil çiftlikler bilhassa delta üzerinde çoğalmaktadır. (3) Cenubî Hindistanın bazı köylerinde, meselâ Salem civarında Mallurt de birbirine karışmış toprak parçalarından mütevellit mahzurları tahfif için toprak sahipleri, herkes kendine ait parçaları mümkün mertebe bir araya toplayabilmek ümidile, aralarında toprak değiştirirler. Buna muvaffak oldukları zaman, sadece alât ve edevat muhafazasına mahsus bir depo ve iş mevsiminde istirahat mahalli vazifesini görmek üzere bir kulube *field hut* inşa ederler. Bu sade bina bazan güzel *cottage*, küçük bir çiftlik halini de alır. Mallur bu kulübelerden yirmi kadarına maliktir; mutasarrıfları daimî surette bunlarda oturmak için köylerini terketmişlerdir; Slater (4) bu hal İngilteredeki *enclosure* lerin tekâmülünü andıran bir tekamülün başlangıcıdır diyor.

Fransaya avdet edelim. Cenupta evvelce insaları sıkışık köylere toplayan bağların git gide gevşediğine şahit oluyoruz. XVI ncı asırdan itibaren Provence'ın yükseklikler üzerine inşa edilmiş olan bazı köylerinin, münferit çiftlikler ve ya *bastides* ler kurmak için ovalara inen bir kısım ahalisinden dolayı nüfuslarının mühim mikdarını kaybettiklerini De Ribbe (5) söylüyor. Mouralis (6) Baronnie köylülerini vadiye doğru sürükleyen hareketi tetkik ediyor. "tünemiş müstahkem köy, dağınk bir vadi köyüne münkalip olmağa meyyaldir, köylüler anbarlara (*granges*) ve üç ve ya dört evden mürekkep küçük hameau'la-

(1) A. Woeikof, zikrolunan eser.

(2) Das heutige Russland, Barlin, 1923. sahifa 117.

(3) A. Demangeon, Problemes et aspects actuels de la vie rurale en Egypte (Annales de Géographie, xxxv, 15 mars 1926, sahifa 155-173).

(4) Slater, zikrolunan eser, sahifa 19-20.

(5) De Ribbe, La société provençale à la fin du moyen âge. Paris, 1898, sahifa 455.

(6) Mouralis, zikrolunan eser, sahifa 589 ve 590...

ra yerleşmek için daima büyüyen bir kütle halinde topraklarının yakınına hicret etmektedirler. “Baronnies ahalisinin kurunu vustada çekildiği yüz tünemiş köyden(tepe köyünden) bugün sadece ellisi meskûndur. Ve bu elli içinde nahiye ahalisinin yüzde elliinden fazlasını barındıran köylerde nadirdir. Massifin ahalisinin ekseriyeti hemen yüzde elli dördü hameau'lara ve çiftliklere dağılmışlardır.,” Dağınıklığa doğru ve aynı tekâmül aşağı Provence'de (1) Cahors civarında Lot vadisinde de müşahede olunur; köylü “bourg,”da kendini adeta darda hissetmektedir; daha geniş işletme mebanisi istiyor; ve tarlaları civarında yol boyunca yeni bir ev inşa ediyor.

Muahher dağınıklık ekseriya sistematik bir yeni yapmanın vakıası gibi arzi endam eder. Kadim teşkilâtı kımıldatmak için yapılan bu gayretlerin başlangıcı mazide ekseriya pek derinlere kadar çıkar. Gradmann (2) son dört asır esnasında Yukarı Souabe da büyük mikyasta (*Wereinödung*) bir “remembrement,” hareketi olduğunu gösteriyor, bu tarz hareketten maksat ise köylü zürrain ötedeberide dağınık bir halde bulunan topraklarını müstakil bir blok halinde toplamak idi; toplu meskenler tahrip olundu ve çiftliklerin her biri münferiden maliki bulunduğu topraklar sahasine naklolundu. XVI inci asrın ortasına doğru Kempten “abbaye,” indan başlayan bu remembrement hareketi ta XIX uncu asrın başlangıcına kadar devam edegelmekten geri kalmamıştır; bu hareket münferit çiftliğin fevaidini müdrik bir usulü idarei ziraat fikrini temsil etmektedir. Schleswig-Holsteinde de XVII inci asrın başlangıcı ile 1766 senesi beyninde bu kabil tebeddülât vukua gelmiştir: köy cemaatı usullerine gayrı tabi, ve bundan müstakil ve dört bir tarafı çit ile ve ya sair bir şekilde muhafazalı toprak blokları teşkil olundu ve her blok üzerine çiftlik yeniden yapıldı. (3)

İsveçte XIII üncü ve XIV üncü asırlarda *solskift* lerin kurulması çok parçaya bölünmüş, ve mütenavip ziraatlı tarlalar sistemlerle köy cemaatlarının teşkilini mucip olmuştu. XVII inci asrın başlangıcından itibaren bu teşkilâtın ağırlık ve mahzurları hakikaten hiss olunmağa başladı; bazı köylerde 20 kadar köylünün malı olan bir toprak 5000 ve ya 6000 parçaya bölünmüş bulunuyordu. Parçalar o kadar dar idi ki komşunun toprağına girmeden üzerinde bir arabayı çevirmek mümkün değil idi (4). Binaenaleyh ancak iki asırlık bir zamanda arkası alına-

(1) G. Sarmant, La Basse-Provence interieure (Annales de Géographiye, xxxiv, 15 juillet 1925, sahifa 303-320).

(2) R. Gradmann, zikrolunan eser. (Forschungen, sahifa 36-37 et 129 ve devam. Petermanns Mitt; sahifa 185-186).

(3) A. Meitzen, zikrolunan eser, I. sahifa 58.

(4) L. Grandeau, Rapports du jury international. Exposition de 1900. (Agriculture), Paris, 1905 sahifa 386.

bilen bir sürü kanun ile büyük bir taksim, *storskift* yani köyün topraklarının arazi sahipleri arasında tevzii, *çalışması* ve varılması kolay büyük parçaların, payların ihdası ve hatta bir parçadan mürekkep blokların teşkili kuvveden file *çıkarıldı*(1). Bazı köylüler, kendilerine düşen toprak payı üstünde evini inşa için koyu terketti. İsveç köyleri elyevm bir sürü miinferit çiftlikler ile muhat beg on ve ya onbeş evden mürekkep küçük gruplardan ibarettir.

1906 da Rusyada. Stolypine in arazi islâhatı meskende adeta hakikî bir ihtilâl doğurdu. Cemaat emlakını taksim, *dağınık* parçaları tevhit koyuları dağıtmak ve *dağınık* çiftlikler inşa etmek icap ediyordu. Bernhard (2) Bubnowka köyünde (Minsk gouvernemanı) 34 aileden yirmi ikisinin 30 zar hektarlık arazi elde ettiklerini ve bunların üzerine her birinin evini ve işletme mebanisini inşa ettiklerini ve koyde sadece on iki aile kaldığını anlatıyor. Şayet islâhat umumîleşebilseydi kır meskeninin tebeddülü tamını tevhit edebilirdi. Dağınık meskenin pek eski gibi *göründüğü* bazı memleketler için bu *dağınıklık*ın Souabe ve İsveç inkilere müşabih sistematik bir operasyondan mütevellit bir vakia olup *olmadığını* kendi kendimize sormak hakkına malikiz. Aca ba ilerlemiş ekonomileri ve mütekasif ziraatleri ile pek eskidenberi maruf olan Lombardiya ve Flandre toprakları için de mes'ele sakın böyle olmasın? Bunu bize ancak tarihî taharriyat öğretebilir.

Kırlar işletilmesinin sistematik bir surette tekrar inşası suretile meskenin teb dilinin en garip misalini bize büyük Britanya verir. Üç "sole, lu ve cemaat adetleriyle openfield sistemi devam ettiği müddetçe İngiliz zürranın evleri koy halide toplanıyordu. Fakat enclosure den mütevellit arazi remembrement' ninin *dağınık* toprakları kesif bloklar halinde topladığı her yerde herbiri kendilerine ait arazinin ortasına olmak üzere çiftlikler kuruldu. Ferdi ziraatın bu cülusu kır ocaklarının (evleri) vasi mikyasda altüst olmasia telcabiil eder. Tarihî vesikalar meskenin maruz kaldığı bu ihtilalin şumulünü kavramaya müsaittir.

Enclosure'un, köylerin tahribi ve topluluğun yerine *dağınıklık*ın ikamesi suretinde tecellî eden muzafferiyeti bisi XV ve XVI ncı ve diğeri XVIII ve XIX uncu asırlarda olmak üzere iki devreye ayrılmıştır. En esash ve en derin tebeddülât bilhassa birinci devrede vaki olmuştur. Metinler bize 1485 den 1517 ye kadar Berks de 6615 *akrı* enclosure 'e tahvilinin 670 kişinin topraktan mahrumiyetini ve 119 meskenin tahribini mucip olduğunu gösteriyor. (3). XV inci asrın nihayetinde Stretton Baskerville (Warwickshire) in misalile aynı operasyonun 4 ev ve 3 cottage ı bi-

(1) L. Beauchet, zikrolunan eser, sahifa 58.

(2) H. Bernhard, zikrolunan eser, Géogra. zeitschr. sahifa 31. .

(3) I. S. Leadam, The Domesday of Inclosures, 1517-1518. Londres 1897. I, sahifa 90-95.

lâharede 12 ev ve 4 cottage'ı ortadan kaldırdığını görüyoruz, bu sebeple 80 köylü hicret etmeğe mecbur kalmış ve harap düşen kilisa tavla olarak kullanılmıştır (1). Bütün vesikalar köylerin ortadan kaip olmasında ısrar etmektedirler (2). XVIII inci asırda aynı vakıalar tekerkür etmiştir. Midlands'ların bir paroisse'sında 60 cottage'a ait 20 çiftlik ve arazi, işletilmesine dört çobanın kâfi gelebileceği 4 çayırık çiftliğe tahvil ediliyor. (3) Wiseton (Notts)da topraklarının enclosure'nden dolayı bir mülksahibi merkezî mevkîler üzerine baştan başa yeni yedi çiftlik yaptırmıştır. (4) Leicester de Notts da openfield devrinde yüz kadar ev ve aileyi ihtiva eden bazı köyler XVIII inci asrın nehayetinde sadece 8 veya 10 ocağa, 500 veya 600 nüfus yerine 40 ila 50 nüfusa malik idi (5). 1803 de Cambridgeshire in bir paroisse ında 200 akr büyüklüğündeki münferit bir çiftliyin vüsatını tazif edebilmek için 43 ışığın söndürüldüğü ve bir okadar cottage ın yıkıldığı vakıdır (6). Böylece tüccarî modren bir ziraat tipinin tekâmülü, Büyük Birtanyada büyük bir saha üzerinde dağınık meskenin toplu meskenin yerini tutmasına münker oldu.

4 Daha yeni olan iptidai dağınıklık— Kırklar müessesasına himaye, müdafaa, veya işletme gibi zaruretler topluluğu emiretmedikçe modern kolonizasyon kırlarda hemen daima dağınık nizamda ve münferit çiftlik şeklinde tecelli etmektedir. İstiklâli ziraî iyi bir çalışmanın baş şartı gibi görünmektedir.

Modern medeniyetin maddî vastaları kuvvetinin kırklar ahalisine tabîî şartlara karşı mücadele imkânını verdiği her yerde, tercih olunan mesken münferit meskendir. Suların tehdidi altında olan memleketlerde, müdafaa tertibatının mükemmeliyeti insanları topluluk zaruretinden kurtarmıştır. Belçikanın bahrî ovasında ve Neerland polderlerinin kısmı azamında çiftlikler münferittir, bunlar kurutma ameliyesi terakki ve tevessü ettikçe doğmuşlardır; bu çiftliklerin her biri bir fert veya bir cemiyetin eseridir. Fert veya cemiyetin servet ve gayreti bu çiftlikleri sudan yaratmış ve kurtarmıştır. Başka yerlerde hali hazırda dağınıklığın hakim olduğu görülmektedir; halbuki evvelleri buralarda bütün evler setler üzerine toplanmak mecburiyetinde idiler: bu dağınık-

(1) W. Cunningham, The Growth of English Industry and Commerce, Combridge 1890, I, sahifa 399.

(2) Whadborough (Leicestershire) manoirının, 1620 tarihli ve R. H. Tawneyin, The Agrarian Problem (evvelce mezkûr) nam eserinde mevcut bir haritasında pek manidar olan şn sözler okunmaktadır: "The Place Where the town of Whatboroughe stood, .

(3) G. Slater, The Inclosure of common fields, Géogr. Journal, janvier 1907, sahifa 55.

(4) W. H. R. Curtler, The Enclosure and Redistribution of our Land, Oxford, 1920, sahifa 168.

(5) W. H. B. Curtler, zikrolunan eser, sahifa 173-174.

(6) W. H. R. Curtler, zikrolunan eser, sahifa 227.

lğın, gevşekliğin sebebi ise mütahassıs mühendisler tarafından suları akıtılan ve kurutulan sahalara ahalinin gösterdiği itimattır: bundan dolayı köylü evini tarlasının ortasına yapmakta beis görmemektedir; kuvvetli tulumbarın mütemadiyen sularını emerek kuru bir halde tuttukları Haarlem denizi polderinde vaziyet böyledir; burada çiftlikler dağınıktır ve her çiftlik toprağının ortasına yapılmıştır.

Asgari masrafla azami serbesti ve randıman elde etmek iktisadî gaygusu yüzünden bugün kurulan kır müesseseleri münferit çiftlik tipini kabul etmek temayülünü göstermektedirler. Sibiryaya hatta köyden bile gelmiş olan rus muhacırları orada münferit çiftlik inşa etmektedirler (1). Hatta Aksayi Şarkta bile köy bazen eskimiş, bayatlamış bir şekil gibi görünür; Japonya hükûmeti Yéso nun kolonizasyonuna münferit mesken sistemini tatbik etmiştir; burada hendesî şekilde ve küçük, orta veya büyük bir işletmeye tahsis edildiğine göre 5, 30 veya 270 hektar vusatında olan arazi parçalarının herbiri, kolonunu kabule amade çiftlikleri teşkil eder (2). Cenubî Afrika, Avusturalya, Arjantin, Kanada, Amerika Birleşmiş Devletleri gibi birçok genç memleketler de aynı suretle nüfuslanmaktadır. Münferit şeklin temin ettiği menfaatlere rağmen bazı diyarlarda kolonlar kendilerine hasım yerliler ile mücadele için biraraya toplanmışlardır (Cezayirde fransız köyleri, Arjantinde alman köyleri).

Birleşmiş Amerika devletlerinde *homesteads* lerin bu dağınıklığı, kırlar medeniyetinin ve içtimaî bünyesinin en orijinal hututundan birini teşkil eder. Bu dağınıklık, Avrupanın eski medeniyetleri tarafından çoktan haledilmiş olan ve fakat bu genç ve toy mıntakalarda elan münakaşalar uyandıran teşkilât meseleleri ihdas eder. *Topographical Survey* yin bir haritasına bakacak olursak mülki iki taksimin mevcut olduğunu göreceğiz: *comtè* (konte) lik (*county*) ve *township*. Her konte, hudutları memleketion nüfuslandığı esnada çizilen hendeseî şekilli bir miktar *circonscription* na, *township* lara taksim olunur. Çiftlikler ise adeta bu resmi diyebileceğimiz kadrolar içine serpilir. Haliliğe, boşluğa bir biri ardınca gelüp yerleşen bu çiftlikler kendi keyiflerine göre dağılırlar; ancak *township* den daha küçük, ve meselâ Avrupanın içtimaî hayatın tesanüdü ve muhallî mücaveret üzerine müesses canlı vahdetleri olan nahiye (*commune*) ve *paroisse* larla kabili mukayese idarî *circonscription* lar arasında tevezzüe uğramazlar. Bugün ise maksat bu küçük vahdetleri yaratmaktır, bu vahdetler, aralarında çiftliklerin tevezzüe uğrayacağı iptidaî basit hücreler olacaktır. Bu içtimaî tebellürün çekir-

(1) I. St. Lewinski, zikrolunan eser, sahifa 22-24.

(2) H. Bernhard, zikrolunan eser, sahifa 21.

deği ne olacaktır? Halki münasebetler üzerine tesis olunacaklardır. ? Bunu bilmek için bu basit, iptidaî kadruların içtimaî negibi bir nüve temine kabiliyetli olup olmadıklarını araştırmak lâzımdır . M Dwight Sanderson (1) bu tetkiki Otsego (Newyork hükûmeti) kontesi için yapmıştır . Bu tetkiki neticesinde mumaileh hudutları birbirine te-tabuk etmeyen müteaddit içtimaî muhit tanımıştır ; bunlardan bir kısmı topoğrafî mukarenet üzerine istinat etmektedir (aynı vadi dahilinde meskenler) , diğer bir kısmı ise içtimaî bir müessesenin müşareketine dayanır (aynı kilise veya aynı mektep), diğer bir kısım ise iktisadî bir müşareketin vücudile kaimdir (aynı erbabı ticaret, aynı deyrmen, aynı demir yolu istassiyonu, sınaî aynı fabrika), bir diğerleri de velhasıl sıh-riyet üzerine dayanırlar (bir çiftçi ailesinin hepsi için aynı ced). Dağılmış bu beşerî parçacıkları kommün *ruralcommunities* haline teksip edecek irtibat unsurunu nasıl intihap etmeli? Kurunu vustanın, kır kommünleri için “paroisse,”ın ruhanî merkezi olan kiliseyi merkez olmak üzere intihap ettiği gibi Birleşmiş Amerika Devletlerinin bu kısmının kır kom-münleri de müstakbel teşkilatı için diğer bir tarz merkezî ruhani demek olan mektebin merkez vazifesini görmesi en mantıkî gibi görünmek -tedir.

Netice

Kır meskeninin bu coğrafi tetkiki sadece bir “synthèse,” tecrübesidir. Esaslı ve derin bir synthès ancak her memleket için bir mesken tipi haritası yapıla bildiği zaman mümkün olabilecektir . Fakat bu haritayı yapmak için daha muntazam ve tertipli muhallî tahliller mefkuttur : hatta daha bir çok metot noktayı nazarları tesbite mühtaçtır . Ve mevzun terminolojisini katileştirmek için monografilere ihtiya -cımız vardır. İki istilah dağınıklık , topluluk arasında, hakikat bize mutavassitlar gösteriyor ; köy ile münferit çiftlik arasında hameau vardır. Hameau yu nasıl telâkki edelim? Burası acaba küçük bir köy-mudur? Yoksa bir münferit çiftlikler kolleksiyonumudur ? Birinci su-rette hameau yı kapalı bir teşekkül, topluluğun bir nev’i gibi telakki etmek icap eder ; ikinci surette de dağınıklığın bir nev’i ve açık bir teşekkül gibi nazarı itibare almak lâzımdır. Halbuki bu hamea ları ancak bulundukları muhallerin tanınması ve müşahede altına alınmaları,mazile-rinin bilgisidirki izah ve tefsire ve tasnife imkân bahşeder. Kır meskeninin

(1) Dwight Sanderson , Locating the Rural Community. The Cornell Reading Course fort the form, Cornell University, Ithaca, juin 1910, sahifa 413-436. — Dwight Sanderson and warren S. Thompson, The social Areas of Otsego County, Cornell University, Aqricultural Experiment Station Ithaca, juillet 1913, sahifa 40.

tarifi sadece bir istatistik meselesi , ev veya ahali adedi demek değildir; bilhassa mesken ile ziraî sahası beynindeki münasibetlerin tahlini de şamil ve mutazammındır; bu iki istilâhı (yani mesken ile zirai sahası) birbirinden ayırmamalıdır. Gradmann ve Meitzen nin misaline göre bu tahlile temel olmak üzere, büyük mikyasdaki pılanların tefsir ve izahını almak icap eder; bu hususta *kadastroların* yardımları gayri kabili taktirdir; bunları(kadastroları) tetkik ve istimal mümkün olduğu taktirde, her ev ve tarlanın ferdî bir temsili elde edilmiş demektir.

Meskenin, şekillerinin ve tevezzü tarzlarının bilinmesi , dünyanın yüzünü teşkil eden bütün satıh vakıaları gibi, halile coğrafyaya aittir. Kır evlerinin bu topluluğu veya dağınıklığı hemen her tarafta insanın iz ve damgasını haberliyen umumî çizgilerdir; ve bunlar bizzat ve mevcudiyetleriyle hakikaten paysage in unsurlarını teşkil ederler, ve bunların tavsifine teşebbüs için bu delil kâfidir . Fakat bunların coğrafyayı alakadar etmesi yalnız bununla bitmez. Mesken farklarına her taraftan tabî, iktisadî ve içtimaî tezatlar da iştirak eder.

(Campagne) kır ve (bocage) koruluk, *champaign* ve *enclosure* gerek fransızcada ve gerekse ingilizcede payasage tezatları ifade eden ve menşelerini mesken farklarından olan eski kelimelerdir. Münferit yaşadığı her yerde çiftçi (fransızcada hameau ve çiftliklerde yani dağınık meskende yaşayanlara paysan, köylerde yani toplu meskenlerde yaşayanlara villageois diyorlar. Biz Şimdilik birincisini çiftçi, ikincisini köylü diye tercüme ettik) topraklarının etrafını çit veya başka bir suretle çevirir, kapatır : bu kendini muhafaza etmek ve sürülerini korumak, çayır ve tarlalarını diğerlerininkinden ayırmak ve mülkünü işaretlemeektir. Mülkünün etrafını bu çevirme, bu kapama ister topraktan bir set, ister bir çukur ile veya çit ile velhasıl ne ile olursa olsun daima ağaçları muhtevidir ; bir sıra üzerine dizilmiş ve ekseriya birbirine pek yakın bu ağaç plantasiyonlarıdır ki bizde koruluk (bocage) manzarasını yaratır. Koruluk bir beşer eseridir, hususî bir işgal tarzını haber veren ve tabiatın sunî bir surette insan tarafından düzeltilmesi demektir. Mezru tarla ile mesken arasında ki bu teması tam böylece, ağaçların toprağın işgaline iştiraki suretile paysage in tebeddülüne münker olmaktadır. Kesif ve sıkışık orman halinde olduğu zaman ziraatın düşmanı olan ağaç bazen ziraatın şriki mesaisi de olabilir; ağaç insanın izidir. İngilterenin Orta ve Şark kırları gibi evvelce apaçık olan yerler, meskenin dağınıklığı dolayısıyla adeta ormanımsı bir manzara almıştır . Şimalî Amerika Prairie lerinin (çayırları) evvelce ağaçsız otluk vasi sahalar halinde olan bazı mıntakalarında, çiftliklerin gitgide çoğalmasile paysage gayri mahsus bir halde çehre değiştirmektedir . Çiftliklerin herbiri

ağaçlarla muhattır; vasi ovayı beneklendiren ağaç demetlerinin hepsi sayeleri altında birer beşerî yerleşme saklarlar; ağacın sahası genişlemektedir, ve kolinizasyon bir yerde nederece eski ise ağaçta oderece kesif ve çoktur. Bilâkis, toplu meskenin hakim olduğu yerlerde bütün bir köyün işlenen tarlaları çitsiz, muhafazasız bir satıh üzerinde birleşmiş, toplanmıştır; hasattan sonra manzara bir step manzarasını andırır; böyle yerler meselâ kurunu vusta ingiliz muharrirlerinin *champaign* dedikleri yerler ile, fransanın *campagne* (kır) ve *oavalarıdır*, buralarda ağaçlar nadir bir iki köyün etrafına toplanmıştır. Buğday veya pirinç tarlası, hepsi, mezru otun ağacı kovduğu aynı bir sahada birbirine karışır.

İktisadî noktayı nazardan da münferit mesken toplu mesken ile bir tezadı tam halindedir. Bütün parçaları daimi bir çit veya set ile tahdit olunmuş ve bilfiil gayri kabili izale ve taksim kır malikâneleri, köyün ufkunu teşkil eden, çit ve dahilî bölümden mahrum mülklerden elbette daha fazla istikrar ve kuvvet sahibidirler. Burada (toplimesken, paralanma kolay, gayri kabili içtinaptır; toprak uzun dilimlere ayrılır ve küçük parçacıklar haline münceş olur; bu küçük parçalar her mirasta kolaylıkla elden ele geçer; mülkiyet adeta gaip olur; işletme, birbirinden uzak kalmış birçok küçük tarlalar arasında parçalanır, zaif düşer; orada dağınıklıkta, bilakis, mülk kesif ve paralanması müşkül olduğundan daha ziyade dayanmak fırsatına malik demektir; teşekkülü anındaki hudutlarıyla kalmakta sebat eder; bir ailenin ihtiyaç ve kabiliyetleri derecesine uyacak halde kalır, daha kuvvetli bir hayatiyet irae eder, buhranlara karşı daha müemmendir, daha müstakil bir vahdeti iktisadî irae eder. Fransada koruluk Garbin, uzun müddetler fakir servetler, zaif membalar gibi telâkki olunan münferit çiftliklerinin, elyevm, evvelce kadim köylerin bolluk anbarları gibi telakki olunan parçalı işletmelerine faik bir mevki işgal etmeğe başladıklarını görmiyormuyuz? Mamafî köyün tarihi, bize, köyün ne mühim roller oynadığını ve elyevm de teşriki mesai ve anlaşma talep eden işlerde bazen oynamakta berdevam olduğunu göstermektedir. Halbuki münferit çiftlik tek bir aile hayatının çerçivesidir, köy, sinesinde bazen yüzlerce aileyi toplar; içinden bazı aile veya bazı fertlerin bir işte ihtisas idinebilmeleri pek mümkün olan bu kalabalık nüfus sayesinde, köy bazan hakiki bir sanayi atelyesi kadrosu vazifesini de görür; Çinde ve Hindistanda olduğu gibi Fransada ve Garbî Avrupada, Almanyada, Rusyada evvelce ve hatta el'an köyün, kırlar hayatına, sanayi hayatını ithal ettiği ve etmekte olduğunu görürüz.

Köy diyarları ile çiftlik diyarları arasındaki içtimaî tezatlara ge-

lince bunların tasviri artık klasik bir tasvir olmuştur. Her tip mesken, içtimaî hayata farklı bir kadro ve yer hazırlar. Köy, mücaveret, yakınlık, temas, fikir ve hislerin iştiraki demektir; dağınık meskende “ herşey bilakis ayrılıktan bahseder ve herşey ayrı konaklamanın işaretini taşır „ [1] Bu hallerden de köylü ile çiftçinin arasında Vidal de la Blache’ın pek güzel olarak işaret ettiği fark tahassül eder: “ Çan kulesinin etrafına toplanmış kırlar ahalisinde, kuvvet ve teşkilâtını eski Fransadan almış olan hususî bir hayat, köy hayatı tekâmül ve inkişaf etmiştir. Ufku nederece mahdud olur ise olsun ve haricin gü-rültüleri kendisine nederece zaiflemiş bir halde irişir ise irişsin, köy umumî tesirlere açık küçük bir cemiyet teşkil eder. Ahali zerrelere dağılacığı yerde çekirdek teşkil eder ve bu basit, iptidaî teşkilât (köy) onun üzerine (ahali üzerine) müessir olmağa kâfi gelir. Lorraine de, Burgogne’yada, Şampanyada, Pikardiyada kır ahali bilhassa köylüdür (villageois); Garpte (paysan) çiftçidir „ [2] Binaenaleyh dağınık ahali ile toplu ahali beyninde A. Siegfried [3] tarafından pek güzel işaret olunduğu veçh üzere bazen pek derin psikoloji, seviye, zihniyet farkları vardır; çiftlik memleketlerinde “çitler veya ağaç perdeleri, dizileri arkasına çekilmiş olan ürkek bir infirat, daima muhteriz bir ferdiyecilik „ , yabancıya karşı muhasemet, haricin fikirlerinin hulûlüne mani olacak bir nevi gayri kabiliyeti nüfuz; bilakis köy diyarlarında kollektif hareketlerin kolaylığı, iştirak duygusu, fikirî tesirlerin hulûl ve intişarı. Ve böylece harsî ve manevî birçok tesirata tabi olan içtimaî bünye, kır meskeninin bünyesini aceba bazen aks-ettirebilirmi .

Annals de géographie

15 Kânunu sani 1927 Sahifa 1 - 23
15 Mart 1927 „ 97 - 114

Sorbonne darülfünunu Coğrafya Müderrisi

A. Demangeon

Tercüme eden

Müderris Ali Macit

[1] Vidal de la Blache, Principes de Géographie humaine, sahifa 187.

[2] Vidal de la Blache, Tableau de la Géographie de la France, sahifa 311.

[3] A. Siegfried, Tableau politique de la France de l'Ouest, Paris, librairie Armand Colin, 1913, sahifa 381-389.